PROF. DR. STASYS ŠALKAUSKIS

IDEOLOGINIAI DABARTIES KRIZIŲ PAGRINDAI

IR KATALIKIŠKOJI PASAULĖŽIŪRA

ATSPAUDAS IŠ L. K. MOKSLO AKADEMIJOS LEIDŽIAMŲ
„SUVAŽIAVIMO DARBŲ" II TOMO.
KAUNAS 1936

KAUNAS 1937
„ŠVIESOS" sp-vė, KAUNAS

Skaitmenino
Katalikų
Biblioteka
katbib.lt

Ideologiniai dabarties krizių pagrindai ir katalikiškoji pasaulėžiūra

Stasys Šalkauskis

Krizinės ideologijos supratimas.

I. *IDEOLOGINIAI DABARTIES KRIZIŲ PAGRINDAI.*

1. *Kultūrinė dvasinė krizė:* a) antropocentrinis humanizmas, kaipo šitos krizės pagrindas; b) individualizmas, scientizmas ir reliatyvizmas, kaipo krizinio išsivystymo tarpsniai; c) antropocentrinio humanizmo išsigimimas į savo priešginybę (brutalus zoologizmas); d) unitarinės, totalitarinės ir autoritatyvinės tendencijos, kaipo kontrrevoliucijos žymės.

2. *Visuomeninė politinė krizė:* a) liberalizmas, kaipo šitos krizės pagrindas; b) demokratizmas, radikalizmas, etatizmas ir socializmas, kaipo krizinio išsivystymo tarpsniai; c) liberalinės demokratijos išsigimimas į savo priešginybę (bolševikų diktatūra); d) fašistinė ir nacionalsocialistinė diktatūra, kaipo kontrrevoliucijos apraiškos.

3. *Socialinė ekonominė krizė:* a) principinis ekonomizmas, kaipo šitos krizės pagrindas; b) kapitalizmas, industrializmas ir mašinizmas, kaipo krizinio išsivystymo tarpsniai; c) kapitalizmo išsigimimas į savo priešginybę (socializmas, komunizmas); d) nacionalistinis solidarizmas ir etatistinis korporatizmas, kaipo kontrrevoliucijos apraiškos.

4. *Intelektualinė ir moralinė anarchija, kaipo moderniojo žmogaus drama.*

II. *KATALIKIŠKOJI PASAULĖŽIŪRA DABARTIES KRIZIŲ AKIVAIZDOJE.*

1. *Integralinis katalikiškosios pasaulėžiūros pobūdis:* a) katalikiškosios pasaulėžiūros supratimas; b) visuotinis ir sintetinis jos pobūdis; c) coincidentia oppositorum (priešybių sutapimas) katalikiškojoje pasaulėžiūroje; d) tvirtų, trunkančių per amžius idėjų vyravimas katalikiškojoje pasaulėžiūroje.

2. *Teigiamosios christianizmo idėjos, sudarančios antidotum prieš krizines ideologijas:* a) žmogus, kaipo organiškoji teocentrinės visumos dalis; b) nelygstamoji žmogiškosios asmenybės vertė, žmogiškosios prigimties netobulumas ir žmogaus laisvė apsispręsti pagal savo sąžinę; c) organinė visuomenės ir valstybės santvarka, atitinkanti žmogaus prigimtį; d) žmogus, kaipo materialinio pasaulio valdytojas pagal dieviškuosius įstatymus.

3. *Didelis katalikiškosios pasaulėžiūros pajėgumas ir ideologinis katalikų silpnumas:* a) pastovus, bet visada gyvas, amžinas, bet nuolat atsinaujinąs christianizmas, kaipo esmiškas katalikiškosios pasaulėžiūros branduolys; b) dvasiniu lobynu pasiturėjimo pavojai; c) ideologinis katalikų nerangumas moderniųjų krizinių ideologijų akivaizdoje; d) konservatyvinis katalikų palinkimas istorines lytis palaikyti nelygstamosiomis tiesos išraiškomis.

4. *Prideramas katalikų nusistatymas dabarties krizių atžvilgiu:* a) pareiga pažinti visą tiesą ir ją visur nelygstamai palaikyti; b) pareiga atsipalaiduoti nuo ekskliuzyvistinių savo vietos ir laiko prietarų; c) reikalas daryti skirtumą tarp amžinų tiesų ir laikinių jų pasireiškimo lyčių žmogiškojoje visuomenėje; d) reikalas integruoti vienaša-

liškas moderniąsias (revoliucijos ir kontrrevoliucijos) idėjas katalikiškojoje sintezėje ir apsaugoti tuo būdu laimėtas ir apvalytas dvasines vertybes nuo išsigimimo kriziniame išsivystyme.

Katalikiškosios pasaulėžiūros aktualizavimo problema[1].

Krizinės ideologijos supratimas

Niekam negali būti abejotina, kad mes gyvename nepaprastų krizių laikais. Mūsų pasaulis yra sukrėstas iki pat pagrindų. Mes gyvename nuolatinio nerimo nuotaikoje. Tai yra lūžtvės nuotaikà, kurią sudaro gilaus persilaužimo vyksmas. Šitas gilus persilaužimo vyksmas ir yra ne kas kita, kaip mūsų dabar gyvenamoji krizė.

Akademiškai tariant, krizė ir yra intensyviai pergyvenamas visuomeniniame gyvenime persilaužimo vyksmas, kilęs iš skaudaus patyrimo, kad senosios gyvenimo lytys dėl savo netobulumo neatitinka dabarties reikalavimų. Šita prasme galima kalbėti visų pirma apie kultūrinę dvasinę krizę, apie visuomeninę politinę ir apie socialinę ekonominę krizę. Tai yra ryškiausi krizių tipai žmonijos istorijoje, kurie dargi visi sykiu labai stipriai jaučiami mūsų gyvenamuoju momentu.

Dabarties krizės, be abejo, turi daugybę priežasčių, bet šiaip ar taip visos jos gali būti suvestos prie paties žmogaus, nes jis galų gale yra savo likimo sprendėjas. Pastaroji tiesa skamba banaliai, o vis dėlto ji, kaip ir daugelis paprasčiausių tiesų, gali būti sykiu palaikyta ir nereikšmingu teigimu ir paradoksu. Šiaip ar taip žmogus, su savo palinkusia į blogį prigimtimi, su savo protu, lengvai paklystančiu, ir su savo valia, dažnai neištikima objektyviniam gėriui, yra pagrindinė tolimesnė priežastis visoms krizėms, į kurias jis patenka.

Deja, krizių kamuojamas žmogus dažniausiai apie tai pamiršta ir įsivaizduoja krizę, kaip iš kaž kur atsitiktinai atsiradusią blogybę, jį taip neužtarnautai kankinančią. Jam retai kada ateina galvon, kad tikriausias išėjimas iš krizės yra gera savęs reforma. Tokia reforma turėtų visų pirma paliesti principų ir būdo sritis. Šiuo atveju palieku nuošaliai būdo klausimą, apsiribodamas principų klausimu, kiek jis yra susijęs su dabarties krizių problema.

Žmogaus gyvenimo krizė visados turi tam tikrą pagrindą idėjų srityje, būtent, ta prasme, kad šita krizė remiasi tam tikru klaidingu išvykstamuoju principu. *Krizinė, galima būtų pasakyti, yra ideologija, kurios pagrinde*

---

[1] Iš suteikto čia turinio galima matyti, kad referate pajudinta labai daug problemų, kurios vieno referato ribose ne tik negali būti išspręstos, bet ir tinkamai nusakytos. Šita prasme tema pasirodė neįveikiama vieno referato ribose. Šiam reikalui būtų reikalinga parašyti platokas veikalas, kuriame būtų galimas dokumentuotas problemų statymas ir sprendimas. Tokiam veikalui referatas užbrėžia planą ir sisteminio sprendimo būdą. Jame pačiame tesuteikiami vien bendriausieji temos išvystymo apmatai.

St. Š.

glūdi išvykstamoji klaida, turinti fatalios reikšmės gyvenimo išsivystymui.

Tipišku krizinės ideologijos pavyzdžiu galėtų būti šitokis dialektinis samprotavimas, Dostojevskio padėtas užuomazgos pagrindu į romaną „Broliai Karamazovai": „Jei nėra Dievo, nėra nemarumo; jei nėra nemarumo, viskas leista". Pakanka paneigti Dievą ir padaryti iš to nuoseklią praktinę išvadą, kad gyvenime susidarytų visa eilė katastrofinių krizių. Dostojevskis su genialia dialektika įrodo savo romane nusakytosios krizinės ideologijos katastrofiškumą. Inteligentas Ivanas Karamazovas sirgo ir žaidė skepticizmu, o lekajiškos sielos virėjas Smerdiakovas padarė iš jo skepticistinės ideologijos praktinę išvadą. Iš čia išsivysto visa eilė katastrofų. Smerdiakovas užmušė senį Karamazovą, tikriausiai savo tėvą ir, sąžinės graužimų kamuojamas, pasikorė. Ivanas Karamazovas, laikydamas save intelektualiniu savo tėvo mirties kaltininku, suserga nervų sukrikimu. Dimitrijus Karamazovas, brutaliai kovojęs su tėvu, nuteisiamas sunkiesiems darbams, kaipo tariamasis savo tėvo užmušėjas Krizinė ideologija pagimdė visą eilę katastrofų, bet niekam neatnešė laimės, nes toks yra neišvengiamas kiekvienos krizinės ideologijos likimas.

Gal niekas su tokia jėga nėra rašęs apie klaidingų principų katastrofiškumą, kaip Ernestas Hello, nuo kurio mirties šiais metais[2] sukanka 50 metų. Tai, ką Dostojevskis pavaizduoja genialiu romanu, Hello pagrindžia principialiai. Bus ne pro šalį ir nagrinėjamosios temos atžvilgiu ir minimo šiais metais rašytojo atžvilgiu pasemti iš jo keletas minčių.

„Voltaire'as, sako Hello, tikėjosi sąmojingai juokavęs. Tuo tarpu jis ruošė 1793 metus. Tarp savo juoko ir ašarų, kurios netrukus pasruvo, jis neįžvelgė jokio sąryšio. Jis intelektualiai kirsdavo galvas, o giliotinos peilis netrukus turėjo jas kirsti kitokiu būdu. Jis šaipėsi iš altoriaus, nepastebėdamas, kad sykiu ardė bažnyčias, rūmus ir šiaip namus. Jis nenusimanė apie žemės drebėjimą, kurį pats ruošė" (Le Siècle, Paris. 1913, 216 p.).

Hello aiškiai pastebi ir griežtai teigia priežastingą sąryšį tarp atskirų mąstytojų idėjų ir praktinio minių nusistatymo: „Žmonių masė, kuri nieko nežino ir kuri visų pirma nepažįsta metafizikos, yra nustatoma metafizinėmis klaidomis nedidelio skaičiaus žmonių, kurių jinai net nepažįsta . . . Principai, o ne kas kita, veda pasaulį, šiam nežinant kieno jis yra vedamas. — Lengviausias religinis neigimas persikeičia į baisiausias materialines katastrofas" (T. p. 217—218 p.).

Nebijodamas, kaip paprastai, paradoksalinių teigimų, Hello net pareiškia kitoje vietoje, kad „juo aukštesnės yra tiesos, tuo gilesnė yra jų veikmė žmonijos gelmėse" (T. p. 107 p.), nes „juo tiesa yra pradiškesnė, tuo jinai yra praktiškesnė, juo ji yra esmiškesnė, tuo jinai yra naudingesnė įvykių akivaizdoje. Ir juo įvykiai yra baisesni, tuo reikalingesnis yra atsišauki-

[2] Rašyta 1935 m., kuriais turėjo įvykti Kat. Mok. Suvažiavimas. *St. S.*

mas į esmiškiausias, aukščiausias ir transcendentiškiausias tiesas" (T. p. 108—109 p.).

Kadangi krizės yra priežastingai susijusios su teisingų principų paneigimu ir todėl turi savo ideologinį pagrindą, krizių laikais ypatingai svarbu padaryti principų reviziją. Hello pabrėžia šitą svarbą su visu griežtumu: „Krizės momentais, sako jisai, tai, kas yra svarbiausio ir, drįstu sakyti, skubiausio, yra dar kartą pakilti prie principų, juos išdėstyti, juos apreikšti, nes jie taip giliai yra pamiršti, kad kiekvieną kartą, kai apie juos yra kalbama, kad ir kaip jie būtų seni, kad ir būtų jie amžini, iš tikrųjų jie yra apreiškiami" (T. p. 105 p.).

Pagaliau, dar viena Hello idėja tuo pačiu klausimu: „Amžinieji principai, pirmapradiškosios tiesos, sako, jisai, yra aukščiausia aktualybė krizių ir pavojų momentais. Jie pasituri išganymo paslaptimi. Išsigelbėjimas yra tenai, ne kitur" (T. p. 106 p.).

Mūsų gyvenamų krizių akivaizdoje mano referato uždavinys yra susekti, kokios išvykstamosios klaidos glūdi ideologiniame šitų krizių pagrinde, ir kokios tiesos turėtų būti padėtos į mūsų gyvenimo pagrindą, norint laimingai išeiti iš katastrofiško būvio, kuriame yra atsidūręs dabartinis mūsų pasaulis.

I. *IDEOLOGINIAI DABARTIES KRIZIŲ PAGRINDAI*

1. *Kultūrinė dvasinė krizė*

Naujų laikų pasaulis, kuris dabar gyvena visais atžvilgiais labai gilią krizę, yra nešėjas civilizacijos, susidariusios žymioje dalyje opozicijoje teocentrinei vidurinių amžių pasaulėžiūrai. Iš vienos pusės šita civilizacija, arba net, tikriau pasakius, europiškoji kultūra pradžioje yra augusi christianizmo prieglobstyje. Jos universalumas, kūrybiškumas, humaniškumas aiškiai remiasi christianizmo dvasia. Bet iš kitos pusės naujausiais laikais europiškoji kultūra nuėjo linkme, priešinga tai, kuria ėjo krikščioniškasis pasaulis viduriniais amžiais.

Viduriniai amžiai sudarė teocentrinį pasaulį, kuriame vyravo dvasiniai religiniai interesai. Žmogaus gyvenime buvo tada išlaikoma prideramа hierarchija; materialiniai reikalai buvo palenkiami kultūriniams, kultūriniai — religiniams. Žmogus turėjo prideramą sau vietą plačioje visumos sintezėje, kurioje Dievas buvo centru ir viršūne. Vienybės jausmas, sintezės genijus ir linkmė į pilnatvę charakterizavo šitą teocentriškai nusistačiusį žmogų.

Bet sykiu viduriniai amžiai turėjo savo ydų ir paklydimų. Nors viduriniais amžiais nebuvo viešpatavusi teokratija tikra to žodžio prasme, vis dėlto teocentriškas jų nusistatymas dažnai buvo pravedamas su prievartos

pagalba tokiuose dalykuose, kur prievarta nieku būdu negali būti pateisinta. Kai kurie kryžiaus karai, būtent, ofenzyviniai, ir inkvizicija gali čia būti visai pakankami pavyzdžiai vidurinių amžių paklydimams. Žinoma, jų buvo ir daugiau, bet ir šitų nusidėjimų prieš žmogaus laisvės ir sąžinės gerbimą, kuris glūdi pačiame krikščioniškosios etikos pagrinde, būtų užtekę protesto reakcijai iššaukti.

a. *Antropocentrinis humanizmas, kaipo šitos krizės pagrindas.* — Tokia reakcija iš tikro atėjo renesanso humanizmui, kai šis po savo grynai klasikinio laikotarpio nuėjo antropocentrine linkme. Kiekvienai reakcijai yra charakteringa tai, kad ji nepasitenkina tik tuo, kas buvo neigiamo ir todėl šalintino, bet sykiu puola bei griauja ir tai, kas buvo teigiamo ir saugotino. Antropocentrinis humanizmas nepasitenkino todėl puolimu tik vidurinių amžių neigiamybių, bet suskato griauti ir tuos pamatus, ant kurių buvo pastatyti vidurinių amžių rūmai.

Sykiu su antropocentrinio humanizmo įsigalėjimu pasaulyje yra įvykusi labai reikšminga kultūrinė dvasinė revoliucija, kuri iš tikrųjų tapo pradžia visų revoliucijų, kurios tik yra vykusios naujaisiais amžiais. Ta revoliucija savo pagrinde buvo religinio pobūdžio ta prasme, kad ji, atplėšdama žmogų nuo religinio centro, kuriam žmogus buvo palenktas per visus vidurinius amžius (N. Berdiajevo posakis), nustatė žmogų tam tikru būdu į Dievą.

Gonzague de Reynold'as savo kapitaliniame veikale *„L'Europe tragique"* šitaip charakterizuoja tą reikšmingą revoliuciją: „Visa tai sudaro revoliuciją, gal būt, visų giliausią, kokią kad pažįsta pasaulis nuo christianizmo laikų; revoliuciją, kuri yra išsiplėtusi į visas sritis, nuo filosofinės spekuliacijos — iki mūsų kiekvieno intyminio ir kasdieninio gyvenimo; revoliuciją, kuri pradėta renesanso laiku protuose, 1789 metais — įvykiuose, ir kuri atsibaigia rusų revoliucija ir ekonomine krize; — revoliuciją, kuri yra dabar tapusi visos moderninės civilizacijos krize; — revoliuciją, kuri yra atpalaidavusi žmogų nuo dvasinio jo centro, kad padarytų iš jo — individo ar kolektyvo — gyvenimo ir pasaulio centrą. Tai viena ir vienintelė Revoliucija" *(L'Europe tragique,* Paris 1934. 8 p.). *Ir iš tikro naujieji laikai ir modernusis pasaulis iš esmės težino vienų vieną revoliuciją, kuri prasidėjo renesanso laikais antropocentrinio humanizmo pavidalu ir renka savo gausų derlių mūsų laikais dabarties krizėse.*

G. de Reynold'as net motyvuoja renesansinio humanizmo sąryšį su mūsų laikais šiuo konstatavimu: *„Pakanka išvykstamajame punkte susidaryti vertybių gradacijoje klaidingai koncepcijai apie žmogų ir gyvenimą, kad atvykstamajame punkte sugriūtų visa civilizacija"* (T. p. 12 p. Mano pabraukta. — *St. Š.*). Tą pat teigia ir N. Berdiajevas šiais žodžiais: „Dabartinės kultūros krizė yra prasidėjusi jau seniai. Didieji jos pradininkai tai jautė. Karai, revoliucijos, išviršinės katastrofos tėra vien apreiškę aikštėn išvidinę civilizacijos krizę" *(Un nouveau Moyen Age,* Paris. 145 p.).

b. *Individualizmas, scientizmas ir reliatyvizmas, kaipo krizinio išsivystymo tarpsniai.* — Kiekvienas ideologinis pradas turi žmonijos gyvenime sau tinkamą išsivystymo linkmę, kuri priveda anksčiau ar vėliau su neišvengiamu būtinumu prie tiesioginių ar netiesioginių konsekvencijų ne tik teorinėje, bet ir praktinėje srityje. Svarbu tad visų pirma susekti išsivystymo linkmę, kurią įgavo antropocentrinis humanizmas kultūrinėje dvasinėje srityje.

Paneigimas teocentrinio principo, pagal kurį orientavosi viduriniai amžiai, reiškė naujųjų laikų žmogui atsipalaidavimą nuo gyvenimo centro, praradimą vienybės, nustojimą sintezės jausmo, asmenybės atitrūkimą nuo šaknų ir pasidavimą visu tuo individualizmo linkmei. „Naikindami religiją, t. y. sąryšį, kuris jungia su Dievu žmones ir daiktus, mes, sako G. de Reynold'as, esame pakirtę visus kitus ryšius, kurie jungia žmones tarp savęs, daiktus tarp savęs ir žmogų su kiekvienu tikrovės pradu" (O. c. 473 p.).

Atsipalaidavimą nuo religijos ir šito atsipalaidavimo išdavas moderniajam žmogui šitaip piešia pagarsėjęs paskutiniais laikais vokiečių teologas prof. K. Adam'as: „Moderniojo žmogaus charakteringa žymė yra atitrūkimas nuo šaknų. Istorija turėtų parodyti, kaip jis prie to yra priėjęs. XVI štm. šūkis ‚Los von der Kirche' su fatališka logika privedė XVIII štm. prie ‚Los von Christus', o paskui, XIX štm., — prie ‚Los von Gott' ... — Vietoje žmogaus, įsirėmusio į Absoliutą, turinčio dieviškąjį laidą, ir tuo pačiu tvirto ir turtingo, mes beturime žmogų, pasikliovusį savimi, žmogų nepriklausomą ir autonominį. — Be to, atsisakydamas savo religine revoliucija nuo tikinčiųjų bendravimo Bažnyčioje, nuo šito savitarpinio veikimosi tikinčiųjų gyvenime, žmogus yra pakirtęs antrąją šaknį, kuri maitino jo gyvenimą: bendruomenės jungtį" (*Le vrai visage du Catholicisme, Paris.* 21—22 p.).

Atitrūkęs nuo šaknų žmogus iš esmės yra individualistas, izoliuotas savo fatalioje vienumoje. Nenuostabu tad, kad šitas modernusis žmogus buvo linkęs pagal savo esmę laikyti teisingomis individualistines teorijas. Jo įsitikinimams gerai pritikdavo nuomonės, kad individas yra vyriausias sau tikslas, kad jis yra autonomingas, kaipo aukščiausias visų daiktų mastas, kad todėl jo laisvė nieku negali būti aprėžta ir t.t. Savaime suprantama, kad šitokis *nelygstamasis individualizmas buvo neišvengiamas tiesioginis gavinys, plaukiąs iš antropocentrinio humanizmo.*

Individualistinis pasitikėjimas žmogiškuoju individu apšvietos gadynėje privedė prie nepaprasto pasitikėjimo pasauliniu mokslu, kuris sykiu su techniška pasaulio apvaldymu, turėtų atnešti žmonijai laimę. Visas beveik XIX štm. gyveno lajiško scientizmo šūkiais, — scientizmo, kurį G. de Reynold yra linkęs vadinti liuciferizmu. Jo apaštalai kėlė aukštyn mokslą ir žmogaus protą ir vis labiau pasiknisdavo po jų pagrindais, nes kas-kart griežčiau ir nelygstamiau neigė metafiziką ir dvasinio pasaulio buvimą. Galima net pasakyti, kad sulig tuo, kaip augo scientizmo skepticizmas, didėjo

jo tiesiog religinis pasitikėjimas mokslu. *Toks jau yra religijos reikalingumas žmogui, kad šiam paneigus tikrąją religiją, jis pats griebiasi kokio nors religijos paliatyvo.*

Paskutinis konstatavimas ypatingai ryškiai pasiteisina tame reliatyvizmo traktavime, kuris yra charakteringas moderniajam žmogui. Reliatyvizmas yra, galima sakyti, paskutinė antropocentrinio humanizmo grandis dvasinėje kultūrinėje srityje. Paneigęs Absoliutą, pasikliovęs savimi ir paskelbęs žmogiškąjį individą visų daiktų mastu, modernusis žmogus turėjo vis dėlto pakankamą mokslinio patyrimo jausmą, kad galėtų pastebėti lygstamąjį žmogaus ir pasaulio pobūdį. Bet *neigiant nelygstamąjį visų daiktų ir žmogaus centrą, šitam moderniajam žmogui viskas tampa lygstama, reliatyvu. Tik, deja, pati reliatyvybė tampa jam nelygstamuoju dalyku.*

„Dėl kaž kokios ypatingos proto perversijos, sakė Jacques Chevalier VIII Tarptautiniame Filosofijos Kongrese Prahoje 1934 m., žmogus, paneigęs absoliutą arba padaręs iš absoliuto reliatyvybę, ir, negalėdamas be absoliuto apsieiti, daro iš reliatyvybės absoliutą, arba, kuo mažiausia, traktuoja ją, kaipo tokią; čia yra visos negerovės pradas. Trumpai tariant, paskelbęs, kad viskas yra taikytina prie žmogaus, mūsų amžius yra padaręs iš žmogaus absoliutą ir iškėlęs jį vyriausiu visų daiktų teisėju ir arbitru" (*Le Van* 165—166 nr., 254 p.).

Čia, reikia manyti, apsireiškia iš vienos pusės inertinga antropocentrinio humanizmo reakcija prieš teocentrinį christianizmo principą, o iš antros pusės — pirmapradiškas absoliuto reikalingumas žmogaus sielai: jei šito reikalingumo nepatenkina Dievas, jo vietoje su neišvengiamu būtinumu turi atsistoti koks nors stabas. Todėl taip pat *žmogus, išsižadėjęs religijos, neišvengiamai patenka į prietarus.* Taip praradimas tikro tiesaus kelio veda į klaidžiatakius.

c. *Antropocentrinio humanizmo išsigimimas į savo priešginybę (brutalus zoologizmas).* — Iškrypimas išsigimime apskritai yra neišvengiamas antropocentrinio humanizmo galas. Žmogus paneigęs Absoliutą, atitrūkęs nuo dvasinio centro, nusistatęs autonomiškai elgtis savo vardan ir pasitenkinti tik savimi, neįstengia atsilaikyti gryno žmogiškumo plotmėje. *Žmogus, pasirodo, tegali būti žmogumi vien tada, jei savo gyvenimo centrą turi nelygstamojo idealo srityje. Kitaip jis neatsilaiko žmogiškumo srityje ir rieda vis žemyn į brutalaus gyvuliškumo sritį.*

Antropocentrinis humanizmas paragino žmogų atsipalaiduoti nuo viso, kas jį varžo, pajungia, įpareigoja. Humanizmo išlaisvintas žmogus ilgainiui tapo atpalaiduotu žmogumi, kuriame įvyko visų žemesnių galių išsijuosimas, kitaip tariant, gyvuliškumo įsigalėjimas žmogaus gyvenime, grįžimas, kaip G. de Reynold išsireiškia scholastiniu terminu, *ad materiam primam*, kas kitaip jo vadinama prebolševizmu.

Tuo būdu išlaisvintas ir atpalaiduotas modernusis žmogus su savo seksualine reforma, su savo *Nacktkultur,* su savo palinkimu į barbarišką primityvumą yra ne kas kita, kaip nuslinkęs į gyvuliškumo plotmę, arba sugyvulėjęs žmogus. Tai pilnutinio žmogaus priešginybė, tai dekomponuoto žmogaus tipas. Taip antropocentrinio humanizmo linkmė savo fataliame išsigimime priveda prie būvio, priešingo pirmutiniam klasikinio humanizmo idealui: vietoje harmoningo, pilnutinio, kultūringo žmogaus gaunamas nusmukęs, susiskaldęs, išsigimęs barbaras, be tos šviesios perspektyvos, kurią paprastai turi išėjęs iš natūralaus stovio laukinis žmogus, nesugadintas kultūrinės dekadencijos aplinkybių, nes *antropocentrinis humanizmas beveik neišvengiamai veda galutinėje sąskaitoje į brutalų zoologizmą.*

Šitas fatalus antropocentrinio humanizmo linkmės užsilaužimas, kuris kai kieno vadinamas *Entfesselung der Unterwelt,* padugnių atpalaidavimu, juo labiau yra jaučiamas didžiųjų sukrėtų laikais, kai papročių korupcija tampa itin didelė ir reikšminga. Dorinis jausmas išnyksta iš visuomenės gyvenimo ir nesudaro užtvarų doriniam pakrikimui. Šis dorinis pakrikimas jaučiamas visose moderniojo gyvenimo srityse. Apie visuomeninę, politinę ir ekonominę sritį teks kalbėti vėliau, dabar kultūrinio dvasinio gyvenimo charakteristikai tepaminėsiu apie modernųjį meną, kuris gal geriausiai, su prigimtu sau ryškumu, atvaizduoja estetinį ir dorinį moderniojo žmogaus pakrikimą.

Tai, ką mes matome šiuo laiku meno srityje, maža yra pavadinti dekadansu; tai tiesiog bet kurio dailiojo meno neigimas. „Modernusis menas, sako N. Berdiajevas, vis labiau užsiangažuoja Renesanso gale, šitame žmogaus ir gamtos lyčių sunykime. Tai barbariškų lyčių išsiveržimas, barbariškų garsų ir judesių sąspyris. Šito meno dinamizmas yra praradęs kosmiškąjį ritmą" (O. c. 55 p.). Bet sykiu su šituo kosmiškuoju ritmu, kuris yra sveikos estetikos pagrindas, modernusis menas yra praradęs taip pat psichinę ir dorinę sveikatą; šituo atžvilgiu jis tobulai atvaizduoja moderniojo žmogaus dvasinį sukrikimą: iš tikro, koks kūrėjas, toks ir jo menas. Nususęs kūrėjas, nususęs ir menas. Koks skaudus kontrastas su didingu Renesanso menu!

d. *Unitarinės, totalitarinės ir autoritatyvinės tendencijos, kaipo kontrrevoliucijos žymės.* — Žmonijos istorija beveik niekados neina tiesia ir ramia linija. Joje visada žymu tam tikras bangavimas, kur po akcijos eina reakcija, kuri savo ruožtu ilgainiui tampa akcija, sulaukianti savo reakcijos. Taip kiekviena veikla sutinka savo atovaiką ir kiekviena atovaika tampa veikla.

Jei anksčiau buvo kalbėta apie tiesioginių ir netiesioginių konsekvencijų linkmę, tai dabar galima kalbėti apie priešingų reakcijų linkmę, nenorint čia, dėl atsargumo, kalbėti apie istorinius dėsnius. *Kai viena kuri revoliu-*

cinė linkmė savo fataliame užsilaužime prieina išsigimimą, neišvengiamai kyla prieš ją priešinga reakcija, kuria žmogaus dvasia, tarsi prieš ligą, reaguoja prieš įsigalėjusią negerovę.

Jei antropocentrinis humanizmas buvo reakcija, arba net dvasinė revoliucija prieš vidurinių amžių nenormalias teocentrizmo pasireiškimo lytis, tai prieš jo tiesiogines ar netiesiogines konsekvencijas moderniojo išsigimimo lytyse neišvengiamai turėjo sukilti nauja reakcija, kuri dabar gali būti pavadinta kontrrevoliucija. Mūsų laikais kultūrinė dvasinė kontrrevoliucija pasireiškia ne tiek savarankiškai, kiek ryšium su politine ir socialine kontrrevoliucija ir todėl ji nėra taip ryški ir galinga, kaip pastarosios. Bet vis dėlto galima jau kalbėti apie tai, kad tame moderniajame pasaulyje, kuris susiformavo antropocentrinio humanizmo įtakoje, jau aiškiai jausti kultūrinės dvasinės kontrrevoliucijos žymės.

Šita kontrrevoliucija nėra dar anaiptol grįžimas prie teocentrizmo principų, taip suprantamų, kaip jie gali ir turi būti suprasti po naujųjų amžių patyrimų. Ji tėra vien reakcija prieš ligą, panašiai, kaip karštis yra reakcija prieš organizme įsigalėjusį ligos žadintoją.

Ryšium su kontrrevoliucine banga, kuri eina iš politinės, socialinės ir ekonominės kontrrevoliucijos, vis dažniau jaučiamas pasiilgimas vienybės, pilnatvės, harmonijos, tikros vertybių hierarchijos ir pasitikėjimo verto autoriteto. Žodžiu tariant, pasiilgstama viso to, kas buvo prarasta su teocentrine pasaulėžiūra. Šio pasiilgimo atgarsiai išeina aikštėn mechaniškai suprantamose unitarinėse, totalitarinėse ir autoritatyvinėse tendencijose ir taip pat nevisados nuosekliuose, bet aiškiai jau girdimuose protestuose prieš šeimos pakrikimą, prieš papročių korupciją, prieš rasinę degeneraciją, prieš spaudos neleistiną palaidumą, prieš laukines pramogų formas ir t.t. Taip pat vis aukščiau imama vertinti religijos reikšmė visuomenės gyvenime. Tegul visose šitose kontrrevoliucinėse apraiškose ir nėra dar tikro grįžimo prie amžinų teocentrizmo principų; tegul šios apraiškos ir vyksta dar antropocentrinio humanizmo plotmėje ir moderniojo subarbarėjimo lytyse, bet istoriškai jos yra simptomingos ir įrodo faktą, kad *žmogus negali nurimti, atitrūkęs nuo Absoliuto ir amžinųjų tiesų.*

2. *Visuomeninė politinė krizė*

Antropocentrinis humanizmas padarė revoliuciją visų pirma idėjų srityje, — idėjų, kurios lietė žmogaus ir jo gyvenimo supratimą. Bet kiekviena idėjinė revoliucija, liečianti žmogaus ir jo gyvenimo koncepcijas, turi visai savaimingos tendencijos plisti į praktinio gyvenimo sritis ir ruošti taip pat šiose pastarosiose revoliuciją, kurios šiaip ar taip yra tos pirmutinės revoliucijos padarai. Štai kodėl iš esmės tegalima kalbėti apie vienų vieną antropocentrinio humanizmo sukeltą revoliuciją.

Šita viena iš esmės revoliucija ypatingai ryškiai ir su tam tikru nuoseklumu pasireiškia visuomeninėje politinėje ir socialinėje ekonominėje srityje. Visuomeninė politinė revoliucija yra išsivysčiusi iš laisvės įsigeidimo, socialinė ekonominė — iš užsimojimo viešpatauti gamtai. Iš kokių klaidingų pagrindų šios dvi revoliucijos yra išėjusios, ir kokia buvo jų išsivystymo linkmė, štai klausimai, į kuriuos atsakyti tenka tolimesniam dėstyme.

a. *Liberalizmas, kaipo šitos krizės pagrindas.* — Jei protestantiškoji reforma buvo pirma antropocentrinio humanizmo sukelta revoliucijos banga, tai antroji revoliucinė banga buvo Didžioji Prancūzų Revoliucija. Pirmoji vyko visų pirma dvasinėje religinėje srityje, antroji — visuomeninėje politinėje. Trijuose šitos revoliucijos šūkiuose rado sau išraišką trys stambiausieji XIX štm. sąjūdžiai: liberalizmui rūpi visų pirma laisvė, demokratizmui — lygybė, socializmui — brolybė, suprasta darbo žmonių solidarumo prasme.

Šiuo metu moderniųjų srovių trejetas gyvena gilią krizę, o sykiu su jomis ir ta modernioji valstybė, kuri buvo susidariusi šitų trijų srovių įtakoje. Paliekant nuošaliai konkretines laiko ir vietos aplinkybes, kuriose politinė krizė yra išsivysčiusi, reikia pastebėti, kad bendra ir todėl tolimesnė šitos krizės priežastis yra tos ideologijos paklaidos, kuri sukėlė liberalistinio demokratizmo sąjūdį.

Modernioji demokratija įgavo liberalizmo įtakoje grynai formalinį pobūdį. Formalinė laisvė ir formalinė lygybė pasidarė dalykais, neturinčiais jokio konkretesnio turinio ir neparemti jokia organiška visuomenės struktūra. Kaip humanizmas apskritai, taip ypatingai liberalistinis demokratizmas remiasi optimistinio skepticizmo koncepcija apie žmogų. Jo supratimu, žmogaus prigimtis yra gera. Pakanka suteikti jai laisvo išsivystymo sąlygas ir neribojamos mokslo šviesos, kad kultūrinė ir visuomeninė pažanga eitų vis sparčiau šviesos ir laimės keliais.

Bet sykiu šito optimizmo pagrinde glūdi giluš skepticizmas. Mokslinė šviesa, kuria beveik religiškai liberalizmo yra tikima, toli gražu nėra jo grindžiama viena nelygstamąja tiesa. Todėl, turint galvoje *liberalistinę demokratiją*, galima sutikti su N. Berdiajevu, kad „ji stengiasi organizuoti visuomenę politiniu atžvilgiu, tarsi nebūtų Tiesos", kad „tai esminė grynosios demokratijos hipotezė", ir „kad tik čia glūdi pirmapradė demokratijos idėjos klaida" (O. c. 245 p.).

Formalinis, optimistinis ir sykiu skeptiškas moderniosios demokratijos pobūdis ėjo kaip tik ta jos išsivystymo linkme, kuri turėjo neišvengiamai privesti prie krizės, užsilaužti bolševikų revoliucijoje ir susilaukti kontrrevoliucijos. Šitoje eigoje turėjo rasti praktinį įvertinimą tasai racionalistinis optimizmas, kuris buvo judinamoji dvasia prancūzų revoliucijoje.

b. *Demokratizmas, radikalizmas, etatizmas ir socializmas, kaipo krizinio išsivystymo tarpsniai.* — Visų pirma tenka konstatuoti, kad kiekvienas skepticizmas ir reliatyvizmas, persimetęs į valstybinės valdžios psichologiją, yra valstybinio režimo bevališkumo ir bejėgiškumo pagrindas. Tokį pagrindą ir patiesė modernioje valstybėje doktrinalinis liberalizmas. Nors tos valstybės išsivystymo kelias ir buvo gana komplikuotas, bet vis dėlto liberalizmo jai įdiegtos idėjos fataliai sprendė apie jos likimą.

Liberalizmo ydingumas sykiu buvo ir moderniosios demokratijos ydingumu, nes, kaip sako G. de Reynold'as, „liberalizmas ir demokratija yra sykiu gimusiu: jis yra dvasia, ji — forma" (O. c. 135 p.). Modernioji demokratija perėmė iš doktrinalinio liberalizmo pagrindinius jo principus, dėdama tik svorio centrą į lygybės klausimą. Ji pasitiki taip pat, kaip liberalizmas, gimtuoju žmogaus gerumu ir todėl tiki laimingais laisvės gaviniais; ji deda viltį į neribojamai žengiantį į priekį progresą ir todėl stengiasi į jo vagą įtraukti plačiąsias mases. Ji pasitiki mokslo šviesa ir stengiasi padaryti jį visuotinai privalomą.

Tiesa, moderniosios demokratijos pasitikėjimas žmogiškąja prigimtimi, progresu ir mokslu turi savo pagrindu skepticizmą atžvilgiu į dvasinį pasaulį ir laicizmą atžvilgiu į religinę organizaciją. Ji todėl vienu tik savo gyvavimo faktu skleidė visuomenėje pozityvizmą ir sekuliarizaciją. Šita linkmė ypač išeina aikštėn tame demokratijos išsivystymo tarpsnyje, kurį charakterizuoja radikalizmas.

Radikalizmas ypač pasireiškia sulig tuo momentu, kaip demokratinės masės ima tramdyti individualines laisves ir kaip sykiu su tuo atsiranda aiški linkmė į etatizmą, t. y. į valstybinės iniciatyvos vyravimą visuomenės gyvenime. Iš čia tolimesnis išsivystymas veda jau tiesioginiu būdu į socializmą. G. de Reynold'as šitaip suglaudžia moderniosios valstybės išsivystymo tarpsnius nuo prancūzų revoliucijos laikų: „Kaip demokratija, sako jisai, buvo vidurinis terminas tarp liberalizmo ir radikalizmo, taip lygiai šisai tapo viduriniu terminu tarp demokratijos ir socializmo. Jis pastūmė demokratiją į socializmą per etatizmo tarpsnį. Bet etatizmas prarijo demokratiją, kaip kad šioji yra prarijusi liberalizmą, pirm negu jis pats bus socializmo prarytas" (O. c. 149 p.).

Galima abejoti, ar tikslu šitame valstybinio išsivystymo vyksme tik vieną tarpsnį vadinti demokratijos vardu, bet šiaip ar taip tikra yra tai, kad valstybinis absoliutizmas, pasireiškiąs etatizme ir socializme, neišvengiamai naikina demokratijos pagrindus. Apskritai moderniojoje demokratijoje aiškiai pastebimas kaž koks fatalus vyksmas į susinaikinimą. Atsitinka tai todėl, kad šita demokratija išriedėjo iš prancūzų revoliucijos, sugriovusios organišką visuomenės sąrangą, ir jos vietoje nesudariusios kitos

organinės sąrangos, kurioje individas nesijaustų bejėgiškai izoliuotas savo santykiuose su valstybe.

Šitas *neorganinis ir grynai formalinis moderniosios demokratijos pobūdis yra priežastis to, kad demokratija neištesėjo savo užsimojimų ir atnešė priešingų jiems vaisių.* Ji nerealizavo visuomenėje nei tikros laisvės nei tikros lygybės, nors atpalaidavo žemiausius visuomenės elementus ir suniveliavo žmogiškąsias individualybes. Po to tenka laikyti visai suprantamu tą moderniosios demokratijos užsilaužimą, kuris yra įvykęs bolševikiškoje revoliucijoje ir kuris iš tikrųjų yra fatalus moderniosios demokratijos išsivystymo linkmei.

c. *Liberalinės demokratijos išsigimimas į savo priešybę (bolševizmo diktatūra).* — G. de Reynold'as vadina bolševizmą integraline revoliucija ir mato jame fatalią konsekvenciją tos linkmės, kuri pirmą kartą taip galingai buvo pasireiškusi prancūzų revoliucijoje. „Modernioji revoliucija, sako jisai, kartoju, viena ir vienintelė revoliucija, kuri nuo Renesanso laikų atpalaiduodavo žmogų nuo jo dvasinio centro ir palikdavo laisvam žaismui visas žmogaus pajėgas, yra radusi du puolimo tašku, kur jinai yra užsilaužusi: amerikoniškąją krizę ir rusų revoliuciją. Tos dvi datos, 1917 ir 1929 m., turės istorijoje, mano įsitikinimu, daug daugiau reikšmės, kaip 1789 m. Intelektualinis nepasisekimas yra iššaukęs politinį nepasisekimą. Tai galo ženklas" (O. c. 205 p.).

Modernioji civilizacija stengėsi išvystyti laisvės pamėgimą, lygybės reikalavimą, bet sykiu ji ardė tai, kuo laikosi visuomenės tvarka, būtent: autoritetą, tradicijas, drausmę. Todėl rezultate susidarė tasai anarchiškas stovis, kuriame stiprusis spaudžia silpnąjį, barbaras - kultūringą žmogų, nevertingas individas — vertingą asmenį (plg. t. p. 426 p.). Žodžiu tariant, visuomeninė naujųjų laikų linkmė turėjo savyje išsigimimo sėklų, ir kai mūsų laikais šitos sėklos yra išbujojusios bolševikiškoje revoliucijoje, šiosios negalima nelaikyti priežastingu ideologinių moderniosios civilizacijos pagrindų rezultatu.

Tiesa, šita civilizacija šalia antropologinio humanizmo turėjo savo pagrinduose apščiai ir krikščioniškų pradų, kurie labai ilgai atsverdavo jos lėtą išsigimimą ir palaikydavo jos gyvavimą gana aukštame lygyje. Bet nelemta sėkla neišvengiamai turėjo pradygti ir duoti savo vaisių. Bolševizmas, mažiau ar daugiau įsigalėjęs visuomeninėje politinėje srityje ėmė griauti ne tik laisvės ir lygybės pagrindus, kuriuos tiesė demokratija, bet ir tuos teigiamuosius pradus, kuriais rėmėsi naujųjų laikų civilizacija. Ogi *bolševikiškoji proletariato diktatūra, gana pastoviai įsiviešpatavusi Rusijoje, yra kulminacinė apraiška to užsilaužimo, kurio pavojus visada yra aktualus moderniosios valstybės revoliucijoje.*

d. *Fašistinė ir nacionalsocialistinė diktatūros, kaipo kontrrevoliucijos apraiškos.* — Bolševizmo pavojus, aiškiai pajustas, kaipo grįžimas į barbarišką stovį, kur paneigiami visi kultūringos visuomenės pagrindai, sužadino mažesnes ar didesnes reakcijas beveik visuose kultūringuose kraštuose. Suprantama savaime, kad šitos reakcijos itin stipriai pasirodė ten, kur bolševizmo pavojus reiškėsi su realiu grąsumu. Dviejuose kraštuose modernioji revoliucija, vykusi visuomenės gelmėse, susilaukė net gaivalingos kontrrevoliucijos, būtent: Italijoje — fašizmo ir Vokietijoje — nacionalsocializmo pavidalu.

Nei fašizmas nei nacionalsocializmas toli gražu nėra grįžimas prie teocentrinės pasaulėžiūros principų; jie abudu tebelieka moderniojo pasaulio nuotaikų įtakoje ir nesugeba atsipalaiduoti nuo antropocentrinės linkmės; bet vis dėlto jų gaivalingose reakcijose prieš naujųjų laikų valstybinę santvarką ir visuomenės gyvavimo formas yra nevienas sveikas užsimojimas, nors yra taip pat nelygstamasis smerkimas ir to, kas teigiamo buvo liberalistinės formalinės demokratijos tendencijose.

Fašizmas yra išsyk kontrrevoliucinė reakcija ir prieš politinės revoliucijos pradžią, t. y. prieš liberalizmą, ir prieš revoliucijos atbaigą, t. y. prieš marksistinį komunizmą. Bet sykiu jisai yra revoliucija ir prieš tą buržuazinį bei kapitalistinį režimą, kuris užpildo tarpą tarp revoliucijos pradžios ir jos atbaigos. Antiindividualistinis, antiliberalistinis, antisocialistinis fašizmo pobūdis verčia jį kelti aukštyn autoriteto, hierarchijos, disciplinos ir nacionalinio suverenumo principus. Individualinės žmogaus laisvės neranda fašizme savo užtarėjo, bet užtat atskiro individo interesus turi aprūpinti korporatyvinis režimas, kuriame susiderino sindikalizmo ir kapitalizmo principai. Vietoje efemerinių individualinių formalinės demokratijos laisvių kuriama organinė visuomenės santvarka, kuri savo funkcionavimu turėtų individą globoti ir ginti.

Nacionalsocializmas yra analoginė su fašizmu kontrrevoliucinė reakcija, tiesa, vokiško tipo, nors ir išsivysčiusio fašizmo įtakoje. Jis, kaip ir fašizmas, griežtai neigia iš vienos pusės liberalinę demokratiją, o iš antros pusės — marksistinį komunizmą. Jis taip pat nusistato principialiai prieš buržuazinį kapitalizmo režimą ir prieš internacionalizmą, tiek kapitalistinį, tiek komunistinį ir iškiša nacionalinį suverenumą su ariškosios rasės dievinimu. Jis, kaip ir fašizmas, lygiai atkakliai kovoja ir su liberalistiniu anarchizmu ir su komunistiniu egalitarizmu ir tepripažįsta autoritatyvinį režimą, kuris būtų pajėgus palaikyti tvirtą valdžią, tvarką ir drausmę. Nacionalsocializmas eina taip pat organinio visuomenės tvarkymo linkme, nors mechanizuojanti militaristinė diktatūra gerokai nustelbia šitą linkmę.

Ir fašizmas ir nacionalsocializmas išpažįsta kraštutinį nacionalizmą, kuris savo nelygstamuoju pobūdžiu įgauna net religinio kulto žymių. Juose iš dalies taip pasireiškia tasai religijos reikalo pajautimas, kuris, nežiūrint

savo iškraipyto turinio, vis dėlto juose yra mažiau ar daugiau gyvas. Šiaipjau ir fašistinis ir nacionalsocialistinis nacionalizmas turi savyje nemaža antikrikščioniškų ir net pagoniškų pradų.

Žodžiu tariant, *fašizmas ir nacionalsocializmas yra gaivalingos ir todėl dažnai aklos kontrrevoliucinės reakcijos ne tik prieš moderniąją revoliuciją, kiek ji buvo dabarties krizių priežastimi, bet ir prieš daugelį moderniojo pasaulio laimėjimų. Todėl nei vienas nei antras nėra integralinės sintezės apraiška.* Jie pasiilgsta vienybės ir pilnutinio žmogaus, bet jų priemonės neįstengia realizuoti nei pirmosios nei antrojo. Jie tam tikrame laipsnyje pasiekia savo tikslų, kiek jiems tenka kovoti su komunistiniu bolševizmu, bet jie nesugeba dar sudaryti sąlygų tikrai politinei vienybei ir tam totalizmui, kuris jų yra paskelbtas dienos šūkiu.

3. *Socialinė ekonominė krizė*

Antropocentrinis pasaulis buvo užsimojęs ne tik padaryti žmogų laisvą, bet ir palenkti jam medžiagą ir gamtos jėgas. Tuo tarpu medžiagos palenkimas žmogaus viešpatavimui pasiseka tik tada, kai žmogus pats nusilenkia ir susiderina su aukštesniu pasauliu, nes tik iš pasaulio Kūrėjo žmogus gali semti reikiamų jėgų pasauliui valdyti. Sulig tuo momentu, kai žmogus ima praktikuoti medžiagos kultą, jis tampa ne medžiagos viešpačiu, bet jos vergu. Modernusis pasaulis ir yra pasirinkęs šitą klaidingą linkmę.

a. *Principialus ekonomizmas, kaipo šitos krizės pagrindas.* — Dabar gyvenama socialinė ekonominė krizė ir turi savo ideologiniu pagrindu materialistinį užsimojimą, kuris persiteikė visai mūsų civilizacijai. Naujųjų laikų kapitalizmas pasistatė sau tikslu materialinę gerovę ir visa jo socialinė ekonominė politika buvo nukreipta į šitą pusę. Ekonomika pastatyta visuomeninių santykių priešakyje; sykiu radikaliai pamiršta, kad jos pagrindan turi būti padėti doriniai principai. Modernusis pasaulis prarado pajautimą tikrų santykių, kurių turi būti tarp materialinės ir dvasinės gyvenimo srities, ir doros ir religijos dalykus suvedė prie siauro privatinių dalykų ploto. Šitokis *ekonomizmas yra suardęs tikrą žmogiškųjų vertybių hierarchiją ir dorinį žmogiškojo gyvenimo vieningumą.*

Ekonomikos atpalaidavimas nuo dvasinės žmogaus gyvenimo srities ir jos tikslų iškėlimas į pirmąją eilę sykiu atpalaidavo socialinį klausimą nuo dorinių sprendžiamųjų principų ir pastatė darbo žmonių likimą į vienintelį priklausomumą nuo ekonominių interesų.

Modernusis ekonomizmas yra ne kas kita, kaip vienašališkas žemesnės žmogiškojo gyvenimo srities viešpatavimas aukštesnėms; yra tai visos civilizacijos pastatymas į materialistines vėžes, kurios tikrai civilizacijai yra fataliai pragaištingos.

b. *Kapitalizmas, industrializmas ir mašinizmas, kaipo krizinio išsivystymo tarpsniai.* — Siekiant materialinės gerovės galima eiti dviem keliais: arba redukuoti savo reikalus arba didinti gamybą. Kapitalistinis pasaulis pasirinko antrąjį kelią ir tuo pačiu didino ne tik gamybą, bet ir žmogaus reikalavimus. Turtai pasidarė kapitalizmui sau tikslu, o neribotas, vis smarkesnis jų gaminimas — pagrindiniu uždaviniu. Kaipo turtų lygmuo, pinigas pasidarė vieninteliai siekiama kapitalizmo vertybe. Visuotinis mamonizmas yra simptominga kapitalistinio pasaulio apraiška.

Asmeninė nauda pasidarė kapitalizme tobulai išnaudojamu varikliu, kuris sugebėjo suteikti žmonijai stebėtinų materialinių ir techninių pasaikų. „Objektyvinė kapitalizmo dvasia, sako Jacques Maritain'as, yra aktyvinų ir randamųjų galių egzaltacijos dvasia, žmogaus dinamizmo ir individo iniciatyvos dvasia, bet tai sykiu neturto neapykantos ir vargšų paniekos dvasia; varguolis tėra vien įrankis, bet ne asmuo . . . — Objektyvinė kapitalizmo dvasia, sakoma toliau, yra drąsaus ir ryžtingo žemės užkariavimo dvasia, bet sykiu dvasia visų daiktų pajungimo be paliovos augančiai sakralinei gėrybių krūvai" *(Du régime temporel et de la liberté.* Paris 150—151 p.).

Industrializmas yra tiesioginė kapitalizmo dvasios išdava. Jis ekonominę gamybą laiko aukščiausiu visuomenės tikslu ir dargi su ypatingu pasitikėjimu žiūri į didžiosios pramonės viešpatavimą, nes šios pastarosios gamyba yra nepaprastai vaisinga.

Pasitikėjimas didžiąja pramone sykiu yra patobulintos technikos ir mašinos gerbimas. Kitaip tariant, industrializmas organiškai yra susijęs su mašinizmu. Su mašinos pagalba žmogus tikėjosi tobuliau apvaldyti gamtą ir tapti tikru jos viešpačiu. Bet ir čia, kaip kitose antropocentrinio pasaulio srityse, gavinys yra kitoks, negu tikėjosi atsipalaidavęs nuo dvasinio centro žmogus. Mašina iš tikro yra įrankis įkinkyti gamtos jėgas į darbą, bet viešpačiu žmogus tegali čia būti vien tada, jei jis pats netampa mašinos vergu.

Tuo tarpu mūsų laikais vis dažniau girdėti balsų, kad ne žmogus valdo mašiną, bet mašina žmogų, nes faktiškos rolės neatitinka nominalinių. Mašina taip išaugo ir įsigalėjo civilizuotos žmonijos gyvenime, kad nuo jos priklauso žymioje dalyje ekonominiai ir socialiniai santykiai, ir kad stovįs prie jos žmogus ne tiek yra jos valdytojas, kiek tarnautojas ir net vergas.

Reikšminga dargi yra tai, kad mašina, įsiterpusi tarp žmogaus ir gamtos, yra suardžiusi jų dviejų tiesioginius ir natūralius santykius. Civili- *žmogų ir padariusi iš jo defektingą, tam tikra prasme, būtybę.* Nestebėtina kant, kosmiško gamtos pajautimo. Kitaip tariant, *mašina yra nugamtinusi žmogų ir padariusi iš jo defektingą, tam tikra prasme, būtybę.* Nestebėtina todėl, kad šiuo metu galima kalbėti apie konfliktą tarp mašinos ir žmo-

gaus sielos. „Materialinio progreso, mašinos, technikos, organizacijos perteklius, sako G. de Reynold'as, gali pražudyti civilizaciją. Iš tikrųjų didysis konfliktas, kuris šiuo metu dominuoja visus kitus ir juos sąlygoja, yra sielos ir mašinos konfliktas. Mes esame mašiną tiek išvystę, kad mes nebesame daugiau jos viešpačiai. Žmogiškajai sielai svarbu pasirinkti linkmę; kitaip tai bus sudužimas ir galutinis sugyvulėjimas" (O. c. 459—460 p.).

Kapitalistinio režimo gaviniai gali būti tinkamai įvertinti, jei tik sugretinsime keletą reikšmingų mūsų laikams faktų. Iš vienos pusės mūsų ekonominis pasaulis kenčia nuo hiperprodukcijos taip, kad kartais gamintojai ryžasi sunaikinti dalį gaminių, kad prekių kainos nekristų per daug žemai. Argentinoje leidžiama suputi grūdams; Brazilijoje kava suverčiama į jūrą; kitur manoma naikinti medvilnės derlius ir šiaipjau nežinoma, kas daryti su prekėmis, kurios neranda pirkėjų vartotojų. O iš kitos pusės beveik kiekviename pasaulio kontinente galima rasti dešimtimis milijonų bedarbių, kurie kenčia badą arba tiek teranda pašalpos, kiek yra per daug mirimui ir per maža gyvenimui. Ir šitos *bedarbių minios, ieškančios darbo, neranda savo rankoms pritaikymo. Taip stovi priešais save perteklius ir badas, nerasdami sutaikymo todėl, kad užleista ekonomikos dėsniams valdyti žmonijos gyvenimą.*

Tuo būdu kapitalizmas, einąs mamonizmo, industrializmo ir mašinizmo linkme, turi neišvengiamai prieiti krizę, kurioje griūva jo geriausios svajonės. Tai, kas su jo ekonominiu nepasisekimu ypatingai ryškiai išeina aikštėn, yra socialinė krizė. Šioje krizėje įvyksta katastrofiškas kapitalistinės santvarkos užsilaužimas, kuris eina jau socializmo ir komunizmo linkme.

c. *Kapitalizmo išsigimimas į savo priešginybę (socializmas, komunizmas).* Kapitalizmas, L. Romier žodžiais tariant, yra liberalizmo sūnus ir socializmo tėvas. Ir iš tikro *kapitalizmas pagimdė socializmą ne tik kontrasto ir reakcijos būdu, bet ir savo materialistine dvasia statančia materialinę gerovę vyriausiu visuomenės tikslu. Ekonomizmas sudaro bendrą jų dviejų esmę, kuri socialistų ekonominiame materializme apsireiškia su ypatingu ryškumu.* Tuo būdu materialistinė nuotaika, glūdinti kapitalizme, socializme randa daug tobulesnę išraišką. Jei kapitalizmas praktiškai realizavo materializmą žmogaus gyvenime, tai socializmas doktrinaliai pagrindžia materializmą, kaipo pasaulėžiūrą, kuri aukštesnius dvasinius dalykus suveda ir išaiškina žemesniais materialiniais dalykais. Šita prasme marksizmas, tasai nuosekliausias socializmas, turi bendrą ideologinį pagrindą su buržuaziniu pasauliu, kapitalizmo sudarytu.

Tiesa, kalbant apie bendrą ideologinį socializmo ir kapitalizmo pagrindą, negalima pamiršti ir jų didelio priešingumo. Socializmas yra pro-

testas ir reakcija prieš kapitalizmą, nors šis protestas ir reakcija ir įvyksta toje pačioje materialinės gerovės plotmėje. Jei kapitalizmas tikisi pasiekti gerovės, dėdamas svorio centrą į gamybą, tai socializmas, neneigdamas gamybos reikšmingumo, deda vis dėlto svorio centrą į gėrybių suskirstymą. Jei imperialistiniame iš savo pobūdžio kapitalizme, nėra teisingumo pajautimo, tai socializmas gimsta iš pažeisto socialinio teisingumo jausmo. Šitame fakte glūdi jo galybė ir patosas.

Kapitalizmas sugeba sugyventi su formaline demokratija, nesudarančia visuomenėje organinės santvarkos ir tik vienu pliku savo gyvavimo faktu netobulai ginančia individų reikalus. Tuo tarpu socializmas nėra formalinio pobūdžio; jis siekia naujos visuomeninės santvarkos, aiškiai numatomos iš savo turinio pusės. Todėl socializmas sunkiai sugyvena su demokratija ir savo nuosekliame išsivystyme su ja neišvengiamai sueina į konfliktą. Socializmas, N. Berdiajevo teigimu, nėra skeptiškas, kaip demokratija; jis turi savą tikėjimą ir net pasižymi mesianišku pobūdžiu.

Visa tai, kas socializmą jungia ir skiria su kapitalizmu, daug ryškiau išeina aikštėn komunizme, kuris yra integralinė socializmo forma. Jame su visu griežtumu pasireiškia tos prigimtos tendencijos, kurios paprastame socializme glūdi neišvystytu būdu. Komunizmas aiškiai kontrastuoja su demokratija; jo idealai neįvykdomi valstybėje, kurios gyvenimas yra pagrįstas laisvės ir lygybės principais. Todėl komunizmas su visu atvirumu skelbia proletariato diktatūrą ir autoritatyvinį režimą *Komunizmas turi kultą žmogaus, kuriam iš tikro tinka vardas homo oeconomicus. Panekonomizmas yra tikriausia komunizmo pasaulėžiūra.*

Rusiško komunizmo tipas, vadinamas bolševizmu, būdamas iš dalies realizuotas ir realizuojamas toliau Rusijoje, duoda galimybių spręsti, kaip atrodo visuomenė, pagrįsta ekonominiu materializmu. Rusijos eksperimentas, daromas milžinišku mastu, dar nėra baigtas. Vienu kitu atžvilgiu jis, be abejo, bus žmonijai labai pamokamas. Bet, žinant, kad rusiškas bolševizmas yra pagrįstas antropocentrizmu žemiausios rušies, kurį geriau būtų pavadinus zoocentrizmu, negalima abejoti, kad galutiniai jo gaviniai bus neigiami.

d. *Nacionalistinis solidarizmas ir etatistinis korporatizmas, kaipo kontrrevoliucijos apraiškos.* Socializmo ir komunizmo veržimasis prie valdžios jų griaujamoji akcija visuomenėje sukėlė prieš save lygiai stiprią kontrrevoliucinę reakciją iš pusės nacionalistiškai nusistačiusių sąjūdžių tokios rūšies, kaip fašizmas ir nacionalsocializmas. Jei politinėje srityje fašizmas ir nacionalsocializmas su kitais panašiais sąjūdžiais yra kontrrevoliucinė reakcija išsyk prieš liberalistinę demokratiją ir prieš bolševistinę diktatūrą, tai socialinėje ekonominėje srityje šie sąjūdžiai yra kontrrevoliucinė reakcija išsyk prieš buržuazinį kapitalizmą ir prieš proletarišką socializmą bei komunizmą.

Iš kontrrevoliucinių sąjūdžių socialinės ekonominės srities fašizmas yra apreiškęs daugiausia iniciatyvos ir konstruktyvinės kūrybos; todėl jis ir duoda toną visiems savo giminės sąjūdžiams. Fašizmo originalumas pasireiškia socialinėje ekonominėje srityje tuo, kad jis stengiasi sudaryti kapitalizmo ir sindikalizmo sintezę korporatizmo pavidalu. Fašizmas skelbia organiškąjį klasių solidarumą ir savo sindikaline reforma nustato pusiausvyrą tarp darbininkų ir darbdavių sindikatų.

Visa eilė kraštų jau yra pasirinkusi linkmę į korporatyvinę santvarką. Ryžtingiausiai šiuo atžvilgiu yra nusistačiusi Italija. Jos pėdomis seka Vokietija. Ta pačia linkme eina Portugalija ir Austrija. Daug kur korporatyvinė problema yra svarstoma su stipresne ar silpnesne intencija realizuoti korporatyvinius principus. Šitas korporatyvinis sąjūdis yra išaugęs iš realaus pajautimo, kad kapitalstinė santvarka yra atgyvenusi savo amžių, ir kad komunistinis režimas bent šiuo metu nesuteikia patenkinamo socialistinės problemos išsprendimo.

Korporatyvinė santvarka nėra kaž kas visai naujo žmonijos istorijoje. Visi viduriniai amžiai buvo gyvenę pagal korporatizmo principus ir, reikia pripažinti, džiaugėsi tam tikra, žinoma, lygstamąja socialine santaika. Šių laikų korporatizmas reiškia ne grįžimą prie senos socialinės ekonominės santvarkos, bet grįžimą prie kai kurių senų socialinio ekonominio gyvenimo principų.

Korporatizmas atstato organiškąją visuomenės santvarką ir stengiasi tuo pačiu ne tik išspręsti socialinę ekonominę problemą, bet dar sustiprinti politinę tvarką, nes žinomas yra dalykas, kad, kaip sako G. de Reynold'as, „politinė santvarka tik tame laipsnyje yra gyvinga, kiek jinai yra įsišaknijusi organiškoje visuomenėje" (O. c. 285 p.). Fašizmas net pretenduoja, kad jis, panaikinęs formalinę demokratiją, esąs sukūręs socialinę ekonominę demokratiją.

Per anksti dar yra tarti galutinį sprendimą apie bandymus realizuoti korporatyvinę santvarką dabartinio visuomeninio gyvenimo aplinkybėse. Jo pasisekimas žymioje dalyje priklausys nuo to, kiek šita santvarka sugebės organiškai sutapti su nauja dvasia, kuri įstengtų pergalėti materialinės gerovės kultą su jo ekonominio materializmo ideologija ir palenktų materialinę gyvenimo sritį dvasinės srities reikalavimams.

4. *Intelektualinė ir moralinė anarchija, kaipo moderniojo žmogaus drama*

Kaip matėme, visa eilė krizių kamuoja mūsų pasaulį. Kitaip tariant, mes gyvename krizių pasaulyje, kuriame miršta nyksta atgyvenusios savo gyvenimą formos ir gimsta formuojasi naujos, atitinkančios laiko reikalavimus. Berdiajevas kalba apie Renesanso galą ir spėja atėjimą tokio civi-

nizacijos tipo, kuris daug kuo bus panašus į vidurinių amžių tipą. Todėl jis naują žengiantį laikotarpį vadina naujuoju viduramžiu. Berdiajevo teigime, be abejo, esama daug tiesos. Tik prognozė dabar negali būti labai viltinga.

Kai pradžioje mūsų eros sugriuvo antikinis pasaulis, jo griuvėsius užplūdo barbarai, kupini gyvingų jėgų ir nesugadinti įrančios kultūros pelėsių. Be to, anų laikų barbarija tapo naujos dinamiškos krikščionybės veikimo laukas. Sveika nesugadinta prigimtis ir energiją žadinanti religija suėjo krūvon ir ilgainiui sukūrė vidurinių amžių civilizaciją, kuri, kad ir turėjo savo trūkumų, vis dėlto nėra nusipelniusi paniekos ir ignorancijos, jai teikiamų naujaisiais laikais.

Mūsų laikais yra labai daug žymių senojo pasaulio suirimo ir puvimo; šiuo atžvilgiu jis gerokai primena antikinį pasaulį iš III a. mūsų gadynės. Bet nematyti dviejų dalykų: nesugadintų sveikos prigimties barbarų ir pilnų entuziazmo ir energijos krikščionybės adeptų. Šių laikų barbarai yra dviejų rūšių: tai yra iš vienos pusės subarbarėję civilizuoti žmonės, o iš antros pusės sulaukėję priespaudoje ir skurde žmonės, kurie dega dabartinės civilizacijos ir krikščionybės neapykanta ir griovimo aistromis.

Naujasis viduramžis neturi nė tokios perspektyvos, kokią kad buvo turėjęs atidaręs naujuosius laikus Renesansas. Į Renesansą ėjo organiškai sukoncentruotas, vieningas, semiąs dvasiniame pasaulyje jėgas ir kūrybiškai nusistatęs vidurinių amžių žmogus. Dabar į neaiškią ateitį žengia žmogus, apsunkintas naujųjų laikų palikimo; o šitas palikimas, kad ir labai vertingas vienais atžvilgiais, yra vienu kitu atžvilgiu tikrai tragiškas.

Gili drama kankina dabartinį žmogų ir sudaužo jo gyvenimo tikslingą eigą. Atsipalaidavęs nuo religijos, paneigęs Dievą ir paskelbęs save vyriausiu pasaulio valdovu, modernusis žmogus, tasai antropocentrinio humanizmo išpažintojas, sugriovė tikrą pasaulio hierarchiją, suardė tvarką, atpalaidavo žemuosius prigimties gaivalus ir, vietoje jų viešpaties, tapo klusniu jų vergu. *Antropocentrizmas užuot ugdęs galingą, laisvą, harmoningą žmogų, padaro žmogų silpnesnį, nelaisvą, pakrikusį. Tai įvyksta todėl, kad žmogus be Dievo, jei tik jis padaro visas išvadas iš savo neigimo pagal Ivano Karamazovo dialektiką (Jei nėra Dievo, nėra nemarumo; jei nėra nemarumo, viskas leista), neišvengiamai turi pulti žemiau už gyvulį (Untertier).* Antropocentrizmo adeptai dėl įvairių priežasčių nepadaro galutinių išvadų iš savo ideologinių pagrindų, ir todėl tesioginės konsekvencijos nėra visada pakankamai ryškios, bet vis dėlto bendra antropocentrinė linkmė faktiškai šiaip ar taip reiškiasi, ir todėl gavinių neigiamumas yra neabejotinas faktas.

Bene didžiausia moderniojo žmogaus drama yra intelektualinė ir moralinė anarchija, kuri tiesioginiu būdu kyla iš viešpataujančio tiek spekuliacijoje, tiek akcijoje reliatyvizmo. Nustojęs tikėjimo į Dievą, žmogus galų gale nustojo pasitikėjimo ir pačiu savimi, be kita ko, savo aukštesnė-

mis galiomis. Nuolat ėdamas hiperkritikos ir neigimo dvasios, modernusis žmogus pagaliau nustojo pasitikėti bet kuria ideologija ir galimomis reformomis. Šitokis teorinis ir praktinis skepticizmas pasidarė didžiausia kliūtis krizėms pergalėti.

Dabarties žmogus yra praradęs vertybių hierarchijos pajautimą, ir nepaprastai chaotiškas vertybių sujaukimas charakterizuoja mūsų laikus. Modernusis pasaulio traktavimas nežino nelygstamųjų vertybių, kurios būtų vedamosios gairės mūsų individualiniame ir visuomeniniame gyvenime. O ypatingai nustojo pagarbos visos vertybės, susijusios su dvasine asmenybės esme. Iš čia nepaprasta anarchija dorovėje. Šiais laikais kiekviena gyvenimo sritis turi savo atskirą dorą, kuri, kaipo viena iš daugelio, žinoma, legali būti reliatyvinio pobūdžio.

Be to, autonomingas antropocentrinio humanizmo žmogus yra iš tikrųjų izoliuotas individas. Nutrūkus dvasiniams bendruomenės ryšiams, kurie turi savo šaknis dieviškajame pasaulyje, modernioji visuomenė pasijuto be organiško pagrindo. Visuomenė pasidarė moderniajam žmogui izoliuotų individų daugybė, organiškai nesuveržta gilesnėmis dvasinėmis sijomis.

Pagaliau, dvasiškai izoliuotas žmogus, atpalaiduotas nuo Tiesos, kuri išlaisvina, pasijuto pajungtas materialinei prigimčiai su tokiu būtinumu, kurio nežinojo kitos gadynės. Ekonominiame gyvenime šitas žmogaus pajungimas medžiagai išėjo mūsų laikais aikštėn su nepaprastu aiškumu. Žmogaus vergavimas pinigui ir mašinai yra viena iš skaudžiausių vergovės rūšių.

Nepaisymas žmogiškosios asmenybės teisių ir ekonomikos viešpatavimas žmogaus gyvenime, kiek tai plaukia iš moderniosios civilizacijos sudarytų aplinkybių, veda pasaulį į dvejopą barbariją; būtent, tėvo Coulet teigimu, *mūsų civilizacijai gresia iš vienos pusės nepermaldaujamas godumas ekonomijos be sielos, iš antros pusės — tironiškumas autoriteto be kontrolės.*

Visi simptomai kalba už tai, kad mes gyvename ant slenksčio dviejų gadynių. Senas pasaulis nueina į praeitį, ir sykiu gimsta naujas pasaulis, kurio ypatybės turės paspalvinti ir duoti vardą naujai gadynei. Šitame persilaužimo momente charakteringa dar yra tai, kad vis labiau imama pasiilgti religijos. Žmonės praradę krikščioniškąjį tikėjimą, arba atsiverčia prie krikščionybės, arba ieško religijos pakaitalo teosofijoje ir šiaipjau okultiniuose moksluose. Tuo apsireiškia, be kita ko, ta nepaprasta nostalgija, kuri, Berdiajevo pasakymu, yra apėmusi geriausią žmonijos dalį (O. c. 74 p.).

Iki šiolei modernusis pasaulis ir jo krizės buvo imami be sąryšio su krikščionybe. Tuo tarpu krikščionybė tai visas pasaulis, kuris iš dalies persikerta su moderniuoju pasauliu, iš dalies — gyvena savu gyvenimu.

Būtų labai sunkus darbas susekti šitų dviejų pasaulių santykius visoje jų komplikuotumo platumoje. Toliau tesistengsiu vien nušviesti katalikiškosios pasaulėžiūros poziciją dabarties krizių akivaizdoje.

II. *KATALIKIŠKOJI PASAULĖŽIŪRA DABARTIES KRIZIŲ AKIVAIZDOJE.*

1. *Integralinis katalikiškosios pasaulėžiūros pobūdis*

Palyginus su reliatyvizmu, skepticizmu ir intelektualine anarchja, kurie įsigalėję užvaldė naujųjų laikų pasaulį, katalikiškoji pasaulėžiūra yra kaž kas diametraliai priešingo. Bet kas yra šita katalikiškoji pasaulėžiūra savo turiniu? — štai klausimas, kuris nėra taip lengvai atsakomas, kaip gali rodytis pirmu pažvelgimu.

a. *Katalikiškosios pasaulėžiūros supratimas.* Nėra nieko klaidingesnio, kaip katalikiškąja laikyti faktiškąją katalikų pasaulėžiūrą, toje ar kitoje vietoje, tuo ar kitu laiku susidariusią ir įsigalėjusią tarp katalikų. *Katalikų pasaulėžiūra ir katalikiškoji pasaulėžiūra yra du skirtinu dalyku, kurie toli gražu nevisados ir nevisame plote sutampa.* Katalikų pasaulėžiūroje, kad ji ir būtų labai netobula ir labai menkai išvystyta, visada yra tam tikras dogminis branduolys, kuris sykiu yra ir katalikiškosios pasaulėžiūros branduolys; yra tai pagrindinė tikėjimo doktrina, be kurios išpažinimo niekas negali kataliku vadintis. Bet išpažįstant katalikiškąją tikėjimo doktriną, galima labai netobulai arba net klaidingai išvystyti visą savo pasaulėžiūrą. Todėl, nevadinant dar katalikiškosios pasaulėžiūros vardu dogminį Katalikų Bažnyčios mokslą, visiems katalikams privalomą, reikia pripažinti, kad tarp katalikų faktiškai esti įvairių pasaulėžiūrų. Kokia gi tad prasme galima būtų kalbėti apie vieną, vieningą ir vienintelę katalikiškąją pasaulėžiūrą?

Katalikiškoji yra pasaulėžiūra, potencialiai glūdinti dogminiame Bažnyčios moksle, ir kaskart tobuliau išvystoma pagal vedamąsias šito mokslo idėjas ryšium su gyvenamojo laiko statomomis problemomis. Kiekvienoje gadynėje tvirčiausi katalikų protai dirba šitą kuriamąjį darbą ir stengiasi precizuoti katalikiškąją pasaulėžiūrą, kaipo tam tikrą intelektualinę sisteminga visumą

Savaime suprantama, kad šita katalikiškoji pasaulėžiūra suima į save visą dogminį Bažnyčios mokslą, bet, be šito autoritetingo ir visiems katalikams privalomo branduolio, katalikiškoji pasaulėžiūra turi savyje daugelį dalykų, kurie, nepriklausydami prie dogminės doktrinos, įpareigoja ne tiek katalikų sąžinę, kiek jų protą. Tai iš tikrųjų reiškia, kad katalikiškoji pasaulėžiūra savo pilnumoje nėra suformuluota ir išvystyta visiems

katalikams privalomu būdu. Katalikai tiki, kad tėra vienų viena tiesa, kurios išvystymas į pilnutinę sistemą, suteiktų atsakymų į visas problemas, kurių gali pastatyti pasaulis ir gyvenimas, bet sykiu žino, kad šitokia sistema yra idealas, kuris tik iš dalies ir netobulai gali būti konkrečiai realizuotas. Kitaip tariant, *pilnutinė katalikiškoji pasaulėžiūra yra ne tiek fakto, kiek pastangų ir siekimų dalykas.*

Taip stovint dalykams, labai svarbu yra katalikams nusimanyti apie tai, kokios yra pagrindinės katalikiškosios pasaulėžiūros žymės, koks turi būti katalikų intelektualinis ir moralinis nusistatymas šitos pasaulėžiūros atžvilgiu ir kokios vedamosios idėjos turi vadovauti katalikams sprendžiant problemas, susijusias su dabarties krizėmis.

b. *Visuotinis ir sintetinis katalikiškosios pasaulėžiūros pobūdis.* - Katalikiškoji pasaulėžiūra savo šaknimis yra labai sena, nes, remdamasi sveiku protu, ji suima į save ir tas tiesas, kurias žmonija buvo laimėjusi jau gilioje senovėje. Bet sykiu jinai yra visados jauna, nes joje gūdi nuolatinio atsinaujinimo pajėgos.

Šitas katalikiškosios pasaulėžiūros jaunumas turi savo pagrindą sintetiniame ir visuomeniniame jos pobūdyje. *Katalikiškoji pasaulėžiura,* tariant J. Maritain'o žodžiais, *yra „didžiausia tiesos rankiotoja, kokią tik pasaulis yra žinojęs"*[3]. *(Religion et culture.* Paris 1930, 88 p.). Vieną kartą laimėjusi kurią tiesą, jinai įglaudžia ją į savo dvasinį lobyną, kaipo amžiną idėją, bet sykiu jinai nenustoja atodairos laiko dalykams. Todėl ji nėra akla tiesos saugotoja: sulig laiko ypatybėmis jos dvasinis lobynas turi vis naujų galimybių turtėti.

c. *Coincidentia oppositorum katalikiškojoje pasaulėžiūroje.* — Joks ekskliuzyvizmas negali rasti vietos katalikiškojoje pasaulėžiūroje, nes šioji nėra neatjungiamai susijusi su jokiu laiku, su jokia tauta, su jokia visuomenės grupe. Šita prasme jinai yra transcendentinė. Ir sykiu kiekvienas vienašališkumas, turįs savyje bent dalelę tiesos, yra organiškai įglaudžiamas į jos universalią sintezę. Atskiras tiesas, išbarstytas vienašališkosiose teorijose, ji vienija į vieną organingą visumą, kurioje įvyksta, kaip buvo anksčiau sakyta, *„coincidentia oppositorum"*, priešybių sutapimas. Kitaip tarant, *katalikiškojoje pasaulėžiūroje yra įkūnytas sintezės ir vienybės genijus.*

Jeigu reikėtų vienu terminu nucharakterizuoti katalikiškąją pasaulėžiūrą, galima būtų pasakyti, kad *tai yra tikrai integralinė pasaulėžiūra.* Potencialiai ji visada buvo pilnutinė, aktualiai ji vis labiau tampa pilnutinė sulig tuo, kaip vis naujos jos galimybės realizuojasi katalikų sąmonėje. Naujos laiko problemos ir ideologinės sunkenybės kaip tik duoda progos aktualizuotis naujoms galimybėms.

---

[3] Mano pabraukta. — *St. Š.*

Ir šiais laikais, kai visa eilė krizių, kilusių iš klaidingų ideologinių pagrindų, yra sukėlę naujų aktualių problemų, katalikiškoji pasaulėžiūra turi savo dvasiniame lobyne pakankamai tvirtų principų, kurie galėtų padėti šitas problemas tinkamai išspręsti ir tuo pačiu dar praturtinti katalikiškąją sąmonę.

d. *Tvirtų idėjų vyravimas katalikiškojoje pasaulėžiūroje.* — Užsiminus apie tvirtuosius principus, bus ne pro šalį pacitavus L. Ollé-Laprune'o žodžius apie christianizmą apskritai. „Christianizmas, sako jisai savo veikale *Les Sources de la paix intellectuelle,* yra, be abejo, švelnus, bet kaip tik todėl, kad jis yra tvirtas: jisai yra kupinas tvirtų idėjų, tvirtų jausmų; jis reikalauja tvirtų valių, tvirtų veiksmų: jis moko kentėti ir veikti su tvirtybės dvasia, ir apie krikščionį galima būtų pasakyti tai, ką Titas Livijus sako apie romėną: ‚jo prigimtyje yra patverti ir daryti tvirtų dalykų', *Et fecere et pati fortia, Romanum est*" (Paris 1920, 63 p.).

Keletą svarbesnių tvirtų katalikiškosios pasaulėžiūros principų bus kaip tik pravartu iškelti aikštėn tų krizių akivaizdoje, kurios anksčiau buvo nusakytos.

2. *Teigiamosios christianizmo idėjos, sudarančios antidotum prieš krizines ideologijas*

Kai klaidingos idėjos-jėgos tiesioginių ir netiesioginių konsekvencijų keliu priveda žmoniją prie krizės ir katastrofos, yra progos pasimokyti, kokia buvo tikra išvykstamojo ideologinio pagrindo vertė. Todėl kiekviena revoliucija, kiekviena smarkesnė visuomeninė kultūrinė lūžtvė turi skaudžiai pamokomosios reikšmės. Bet pirm, negu katastrofa yra įvykusi, katalikiškosios pasaulėžiūros reiškėjai sugeba numatyti nelemtą išsivystymo eigą ir turi pareigą pastatyti prieš klaidingas idėjas priešingus principus, kurie galėtų atsverti krizinės ideologijos ardomąją veikmę.

a. *Žmogus, kaipo organiškoji teocentrinės visumos dalis.* — Imant, pavyzdžiui, mūsų gyvenamas krizes, galima susekti, kad katalikiškojoje pasaulėžiūroje visada buvo gyvi principai, kurie buvo priešingi koncepcijoms, vedusioms prie katastrofų. Visų pirma *katalikiškoji pasaulėžiūra yra teocentrinio pobūdžio ir todėl niekados negali sutarti su antropocentriniu humanizmu, kuris buvo padėtas naujais laikais į kultūrinio dvasinio išsivystymo pagrindą.* Pagal katalikiškąją pasaulėžiūrą žmogus nėra nei sau tikslas, nei pasaulio centras, nei visų daiktų mastas, iš savęs turįs nelygstamąjį vertingumą. Žmogus yra teocentrinės visumos organiškoji dalis ir iš savo Kūrėjo gauna visas savo tobulybes, o iš savęs yra gavęs silpnybes, gimtąja nuodėme sudarytas. Katalikiškoji pasaulėžiūra yra optimistinė, kiek žmogus yra dieviškosios malonės objek-

tas, ir ji yra tam tikrame laipsnyje pesimistinė, kiek žmogui pasirodo fatalus jo prigimties įsigytas silpnumas. Katalikiškoji pasaulėžiūra net neatmeta nelygstamai bet kurio humanizmo: jai visai yra priimtinas integralinis, krikščioniškasis, arba teocentrinis humanizmas, kuris, kaip sako J. Maritain'as, yra „apvalytas Kristaus krauju" *(Religion et culture,* 38 p.). Visa žmogaus didybė turi savo šaltinį tame fakte, kad jis yra Dievo atvaizdas ir panašybė. Kaip tik žmogus atsigręžia nuo Dievo ir atitrūksta nuo malonės šaltinio, jis ima riedėti žemyn ir ne tik nustoja žmogiškojo vertingumo, bet dažnai nusmunka net žemiau už gyvulį. Gyvenimo harmonija tegali būti išlaikyta vien tada, kai prigimtis yra palenkiama kultūrai ir sykiu su pastarąja subordinuojama religijai. Suardymas šitos hierarchinės priklausomybės neišvengiamai veda žmogų į susiskaldymą, į praradimą harmonijos ir į netekimą tikros galybės.

Renesansinio humanizmo užsimojimas buvo prometėjiško pobūdžio; juo žmogus kūrėjas buvo atpalaiduotas nuo Dievo ir pastumtas ieškoti kultūros kelyje tobulumo ir laimės. Tačiau šitas užsimojimas, nežiūrint savo žmogiškosios didybės, yra iš esmės tragiškas, nes prometėjiškoji žmogaus puikybė neišvengiamai randa savo bausmę istoriniame žmonijos išsivystyme. Antropocentrinio humanizmo istorija jau yra įtikinamai įrodžiusi, kad Prikaltajam Prometėjui tikrąjį išganymą tegali suteikti vien nukryžiuotasis ir iš numirusiųjų prisikėlęs Kristus.

b. *Nelygstamoji žmogiškosios asmenybės vertė, žmogiškosios prigimties netobulumas ir žmogaus laisvė apsispręsti pagal savo sąžinę.* — Kaip buvo savo laiku minėta, humanizmas sužadino žmoguje ir išegzaltavo jame du geidimu — laisvės ir viešpatavimo medžiagai, gamtai. Abudu geidimu atitinka žmogaus prigimtį ir yra teisėti. Bet, jei moderniosiose aplinkybėse laisvės geidimas reiškiasi vienašališku liberalizmu, vedančiu į anarchiją, ir noras viešpatauti gamtai — vienašališku materializmu, pajungiančiu žmogų medžiagai ir mašinai, katalikiškoji pasaulėžiūra iškelia aikštėn priešingas koncepcijas, kurios išvengia vienašališkumo ir pavojingų perdėjimų.

Christianizmas yra atnešęs pasauliui dvi idėjas, kurios paskui buvo padėtos į europiškosios civilizacijos pagrindą: tai yra asmenybės ir laisvės idėjos. Christianizmas paskelbė nelygstamąją žmogiškosios asmenybės vertę, dėl kurios ji negali būti paversta priemone kitam žmogui. Ir sykiu christianizmas paskelbė žmogaus laisvę apsispręsti pagal savo sąžinės balsą. Šituo atžvilgiu jis eina taip toli, kad laiko sąžinės balsą žmogui privaloma net tada, kai šita sąžinė objektyviai nėra teisinga. Christianizmas pripažįsta žmogui laisvę sekti savo sąžinės balsu, bet jis nepripažįsta, kad sąžinė yra laisva ta prasme, kad ji iš savęs nustato, kas yra gera ir kas yra bloga. Nei sąžinės indiferentiškumas, nei sąžinės arbitralumas principialiai negali būti katalikiškosios pasaulėžiūros pripažintas. Principialiai žmogaus

sąžinė turi būti dorinio dėsnio išraiška, nors faktiškai ir gali be kaltės suklysti.

Katalikiškoji pasaulėžiūra, nelygstamai pripažindama žmogaus laisvę pasekti savo sąžine, kaipo dorinio dėsnio reiškėja, iš kitos pusės nepripažįsta žmogui nelygstamosios laisvės reikštis visuomenės gyvenime, nes tikroji laisvė toli gražu nėra dar atsipalaidavimas nuo bet kurių sąvaržų. Tik neskyrimas tų dviejų dalykų galėjo pagimdyti kraštutinį liberalizmą, vedantį prie visuomeninės anarchijos.

Katalikiškoji pasulėžiūra pripažįsta dieviškąjį visuomeninės valdžios autoriteto šaltinį, bet sykiu teigia, kad šitas autoritetas iš savo prigimties yra palenktas doriniams dėsniams. Jei todėl faktiškoji valdžia prasilenkia su šitų dėsnių reikalavimais, ji neišvengiamai praranda savo autoritetą. Tokiu būdu ir žmogaus laisvė ir visuomeninis autoritetas, katalikiškosios pasaulėžiūros supratimu, yra sąlygojami dorinių dėsnių išpildymu. Sykiu katalikiškoji pasaulėžiūra pažįsta žmogiškosios prigimties netobulumą ir todėl jos atžvilgiu visados skelbia atsargumo reikalą.

Akivaizdoje šitų principų neranda pateisinimo ne tik nelygstamasis liberalizmas, bet ir nelygstamasis absoliutizmas totalitarinių diktaturų, kurios savo arbitraliuose sprendimuose laiko save niekuo neapribotomis, ir net tos demokratijos, kurios pretenduoja turėti nelygstamąjį ir niekuo neapribotą suverenumą iš tautos malonės.

Valstybės santvarkos atžvilgiu katalikiškoji pasaulėžiūra skelbia, kad esminis dalykas yra čia ne valdymo forma, bet siekimas bendros gerovės ir prisilaikymas doros ir teisėtumo principų. Kiekviena valdymo forma gali būti gera ar bloga pagal tai, kaip ji šituos reikalavimus vykdo.

c. *Organinė visuomenės ir valstybės santvarka, atitinkanti netobulą žmogaus prigimtį.* — Katalikiškoji pasaulėžiūra pripažįsta principialiai lygią žmogiškosios asmenybės vertę visiems žmonėms, bet sykiu ji rimtai paiso faktą, kad realiai kiekvienas individas yra skirtingas. Šito fakto akivaizdoje, *katalikiškoji pasaulėžiura yra linkusi principialiai ginti organinę ir hierarchinę visuomenės santvarką ir, esant visoms kitoms sąlygoms lygioms, laikyti geriausia tą valdymo formą, kurioje tobuliausiai susiderina monarchinis, aristokratinis ir demokratinis pradas.* Žinodama žmogaus prigimties netobulumą, ji nereikalauja žmogui visiškos laisvės, o visuomenei — visiškos vienybės. Jai vis dėlto rūpi, kad organiškoji visuomenės vienybė laiduotų daugingų dalių įvairumą ir autonomiškumą.

Modernusis pasaulis nesugebėjo suderinti asmens laisvės ir visuomeninio autoriteto tinkamoje pusiausvyroje ir todėl jis buvo pasmerktas svyruoti tarp anarchijos ir despotizmo. Mūsų laikai kaip tik yra liudytojai, kaip demokratijos plačiosios laisvės, suprastos liberalistine prasme, yra staiga

keičiamos diktatūriniu režimu, pagrįstu beveik neribota prievarta. Štai prie ko privedė antropocentrinio humanizmo užsimojimas suteikti žmogui nelygstamąją laisvę.

d. *Žmogus, kaip materialinio pasaulio valdytojas pagal dieviškuosius įstatymus.* — Ne daugiau yra pasisekęs, kaip matėme, humanizmo užsimojimas padaryti iš žmogaus tikrą medžiagos ir gamtos valdovą. Socialinė ekonominė visuomenės sritis priėjo krizių, kurių katastrofiškumas savo didumu pralenkė visa, ką žmonija yra patyrusi šioje srityje. Tai vėl yra įvykę todėl, kad buvo pamiršti katalikiškosios pasaulėžiūros principai, ir jų vietoje iškelti kiti, vienašališkai klaidingi.

Katalikiškajai pasaulėžiūrai materialinė gerovė tegali būti suprantama priemonės, bet ne nelygstamojo tikslo prasme. Jai yra svetimas bet koks praktinis materializmas, kuris kokia nors materialinę gėrybę ima žmogaus tikslu. Juo labiau ji nesutinka su tuo ekonomizmu, kuris žmogaus gyvenimo sistemoje pripažįsta primatą ekonominiam pradui. Katalikiškoji pasaulėžiūra laiko naturaliniu ir todėl normaliu dalyku, kad žmogus siekia materialinės gerovės ir įsigyja turto nuosavybės pagrindais, bet ji visados reikalauja materialinių reikalų subordinacijos dvasiniams reikalams; kitaip tariant, ji materialines gėrybes leidžia žmogui laikyti priemonėmis, bet ne nepriklausomais tikslais.

Buržuazinis miesčioniškumas, kuris, jei ne principialiai, tai bent psichologiškai pripažįsta primatą ekonominiam pradui, yra labiau net priešingas katalikiškajai pasaulėžiūrai, negu bet kuriai kitai pasaulėžiūrai, nors faktiškai patys katalikai juo nusideda gana dažnai.

Katalikiškoji pasaulėžiūra pripažįsta privatinę nuosavybę, kaipo geriausiai tinkančią netobulai žmogaus prigimčiai turtų valdymo formą, bet sykiu uždeda jai visuomeninių funkcijų, koriguodama individualistinius šitos prigimties polinkius. Todėl ji reikalauja ne privatinės nuosavybės panaikinimo, bet organiško jos pertvarkymo ir jos valdymo, sutariančio su visuomenės reikalais ir su artimo teisėmis. Čia dar kartą pasireiškia sintetinis šitos pasaulėžiūros pobūdis ir jos sugebėjimas realizuoti teorijoje priešybių harmoniją.

Kaip matome, kiekvienoje gyvenimo srityje prieš principus, kurie buvo padėti į klaidingo išsivystymo pagrindą išvykstamuoju punktu, katalikiškoji pasaulėžiūra sugeba pastatyti kitus teigiamus principus, kurie galėtų krizių valandoje eiti išsivadavimo kelrodžiais. Šitų teigiamųjų principų susekimas ir tikslus suformulavimas pareikalautų, žinoma, naujo darbo, rimto savo pobūdžiu ir plataus savo apimtimi. Šiuo atveju tegalėjau padaryti vien keletą bendresnių nurodymų, kurie turėjo ne tiek išsemti teigiamųjų principų klausimą, kiek pateikti keletą pavyzdžių. Ogi ta krizių ir katastrofų nuotaika, kurioje dabar žmonija gyvena, padaro šituos principus

priimtinesnius jos sąmonei, negu kada nors. Šitų principų šviesoje turėtų vykti civilizuoto pasaulio radikalaus atsinaujinimo darbas.

„Modernioji civilizacija, sako J. Maritain'as, yra labai nudėvėti drabužiai, iš kurių negalima pasiūti naujų; tegali būti kalba vien apie visiškąjį, tarsi substancialinį jų perdirbimą; apie kultūros principų pakeitimą, nes svarbu pasiekti kokybės vyravimo kiekybei, darbo — pinigui, žmogiškojo prado — technikai, išminties — mokslui, bendros žmogiškųjų asmenų tarnybos — individualiniam užsigeidimui neribojamai pasipelnyti, arba etatistiniam neaprėžtos galybės viešpatavimui" *(L'Idéal historique d'une nouvelle Chrétienté,* La Vie intellectuelle, T. XXXIII, 225 p.).

3. *Didelis katalikiškosios pasaulėžiūros pajėgumas ir ideologinis katalikų silpnumas*

Pavyzdžiai teigiamųjų principų, kurie galėtų ir turėtų būti pastatyti prieš krizinės ideologijos principus, galėjo jau aiškiai parodyti ideologinį katalikiškosios pasaulėžiūros pajėgumą. Kur gi glūdi šito pajėgumo šaknys?

a. *Pastovus, bet visada gyvas, amžinas, bet nuolat atsinaujinąs christianizmas, kaipo katalikiškosios pasaulėžiūros branduolys.* — Visų pirma tvirtą nepajudinamąjį katalikiškosios pasaulėžiūros branduolį sudaro dogminė Katalikų Bažnyčios doktrina, kuri yra ne kas kita, kaip integralinis christianizmas. „Christianizmas, sako L. Ollé-Laprune, nenaikina nieko, bet jis viską apima ir visam kam vyrauja. Drauge su christianizmu mes turime visus žmogiškojo proto turtus ir dar kažką viršaus. Drauge su christianizmu mes turime visas žmogiškosios sąžinės versmes ir dar kažką viršaus. Mes neprarandame nieko iš to, kas priklauso žmogui su jo žmogiškąja prigimtimi; mes jį turime be priemaišų ir sykiu mes turime dar kažką viršaus" *(Les Sources de la paix intellectuelle,* Paris 1920, 40 p.). Trumpai tariant, christianizme mes turime pilnutinę žmogiškąją realybę, ir drauge su jąja pilnutinę tiesą.

Be to, christianizme mes randame ypatingą tiesos traktavimo būdą. „Christianizme, sako tas pats L. Ollé-Laprune, tiesa nėra nei kintama nei nejudoma. Jinai yra pastovi ir sykiu gyva. Katalikiškojoje Bažnyčioje, kuri viena palaiko integralinį christianizmą, dogminės aptartys, griežtai tikslios, apsaugoja tiesą nuo fantazijos, nuo iliuzijos, nuo klaidos, ir tvirtai nustatyta formula turi nekintamą didybę, autoritetą, į kurį sudūžta visos pastangos. Ir tuo pačiu laiku tiesa turi visada aktyvinę galybę, gyvybinį pajėgumą, kuris nuolatai atsinaujina ir drauge su savimi atnaujina visa" (T. p. 41 p.).

Ollé-Laprune su ypatingu entuziazmu sugretina du faktu: iš vienos pusės šalia, arba anapus christianizmo nėra nieko pastovaus, tvirto ir ne-

kintamo, o iš antros pusės christianizmas pasižymi niekados neišreiškiama jaunatve ir neišsenkama atsinaujinimo galia. (T. p. 71 p.). Tai yra gyvos tiesos ypatybės, kuri sykiu yra ir amžina ir visados jauna. Šita christianizmo tiesa katalikiškojoje pasaulėžiūroje tėra vien gyvingas branduolys, aplink kurį susiformuoja, integralinio sintetizmo priemonėmis, periferinės koncepcijos, turinčios atitikti gyvenamo laiko ir vietos reikalavimus. Šita prasme katalikiškoji pasaulėžiūra yra bandymas sutelktinėmis pajėgomis realizuoti konkretinėse laiko ir vietos aplinkybėse organiškąją specialiųjų mokslų, filosofijos ir teologijos sintezę, turinčią savo branduoliu christianizmo tiesas.

Įvairiais laikais ir įvairiuose kraštuose su įvairiu atsidėjimu ir įvairiu sėkmingumu katalikai dirba šitą niekados nebaigiamą ir visados pasiliekantį iš dalies pasiryžimų ir užsimojimų srityje darbą. Bet, jei potencialinis katalikiškosios pasaulėžiuros pajėgumas yra labai didelis, tai faktiškas ideologinis katalikų pajėgumas dažnai esti labai menkas, kartais net atvirkščias pirmajam.

b. *Dvasinio lobio pasiturėjimo pavojai.* — Godefroid Kurth'as, rašydamas apie senovės dvasinio lobyno atgimimą Vakarų Europoje ryšium su Renesansu, pareiškia labai reikšmingą idėją, kad kiekvienas lobynas, ar bus jis materialinis ar intelektualinis, teikia pavojų *(L' Eglise aux tournants de l'histoire).* Labai lengva palinkti jį garbinti ir branginti dėl jo paties ir pamiršti, kad jis, t. y. tas lobynas, tėra vien priemonė arba įrankis. Silpnosios dvasios apsvaigsta, juo pasitūrėdamos, ir nesugeba pakelti nei džiaugsmo, kurio jis teikia, nei pareigų, kurių jis uždeda.

Nors G. Kurth'as savo pasakymą taikė intelektualiam ir estetiniam turtui, atėjusiam katalikiškajai Europai naujų amžių pradžioje, vis dėlto šis pasakymas gali būti plačiau suprantamas ir taikomas. Katalikiškoji pasaulėžiūra yra labai didelis intelektualinis lobynas, kuris ateina katalikams paveldėjimo keliu iš pirm ėjusių kartų. Nauja karta, kuri nėra dalyvavusi šito intelektualinio turto sudaryme, dažnai prisiima jį pasyviai be supratimo viso jo gilaus ir plataus turinio ir aktualaus reikšmingumo. Tokie žmonės, žinoma, negali šito turto nei tinkamai branginti nei tinkamai jo panaudoti naujiems laimėjimams. Kiti brangina jį šykštuoliškai, kaipo nepajudinamąjį stabą ir pamiršta, kad katalikiškoji pasaulėžiūra nėra kažkas sustingusio ir negalinčio nei prisitaikyti prie naujų aplinkybių nei daryti savo išsivystyme naujos pažangos. Jei Katalikų Bažnyčia pripažįsta savo dogminės doktrinos išsivystymą, tai katalikiškosios pasaulėžiūros, suprantamos nurodyta anksčiau prasme, išsivystymas, tobulėjimas, prisitaikymas prie naujų gyvenimo aplinkybių, kaipo tinkamas atsakymas į naujas gyvenimo statomas problemas, niekad negali būti apribotas vienais kuriais laimėjimais. Šiaip ar taip *katalikai arba tinkamai nebrangina katalikiš-*

kosios pasaulėžiūros, arba neišmintingai ją brangina, nesugebėdami sykiu išnaudoti ir jos amžinumo ir jos aktualumo kiekvienam laikui ir kiekvienam kraštui.

c. *Ideologinis katalikų nerangumas moderniųjų krizinių ideologijų akivaizdoje.* — Pasiturėjimas integraline pasaulėžiūra be tikrų nuopelnų ir be aktyviosios iniciatyvos išvysto katalikuose tam tikrą intelektualinį nerangumą, kuris kliudo jiems savo laiku pasireikšti ideologine kūryba ir prieš moderniąją vienašališką doktriną pastatyti savo integralinę doktriną, prieš laikinį idealą pastatyti amžinąjį idealą, pritaikytą laiko ir vietos aplinkybėms. Jei yra suprantama ir natūralu, kad Šv. Sostas neskuba tartis savo autoritetingo, kartais dogmiškos reikšmės žodžio, tai yra visai nepateisinama, kad katalikai prisilaiko tos pačios taktikos katalikiškosios pasaulėžiūros periferiniame išvystyme ir jos pritaikyme momento reikalams, t. y. jos panaudojime aktualiosioms problemoms spręsti. Tuo pačiu jie užleidžia iniciatyvą krizinėms ideologijoms ir savo apsileidimu kaip tik šioms pastarosioms patarnauja.

„Mums katalikams, sako J. Maritain'as, būtų pravartu atpildyti ilgą laiką, apverktinai prarastą. Kiek dalykų butų susidėję kitaip, jei, pavyzdžiui, prieš septyniasdešimts metų koks nors šv. Tomo mokinys būtų parašęs apie kapitalą tokį pat sprendžiamąjį, bet pagrįstą kitais principais, veikalą, kokį kad yra parašęs Marksas? Deja, mūsų principai miega, o klaida budi, veikli ir šauni. Kitur mums teko kalbėti apie pasibaisėtiną katalikiškojo pasaulio nesidomėjimą Leono XIII įspėjimais dėl socialinio klausimo" (*Religion et culture*, 50—51 p.). Tai teikia Maritain'ui progą kalbėti apie vaidmenų sukeitimą *„pasaulio teatre"* (*theatrum mundi*). „Netrūko, sako jisai, tokių didžiųjų žmonių įspėjimų (dėl socialinės netvarkos), kaip visada ištikimo kataliko Ozanamo, arba iškrikusio kataliko Lamennais. Vargšų ir nuskriaustųjų apsauga, teisybės, taikos ir laisvės rūpinimas, grumtynės prieš pinigo despotizmą, prieš kūno ir sielos pavergimą ekonominiems interesams, — štai krikščioniškieji vaidmenys, apleisti nerangume. Tie, kurie į juos įsikinkė, buvo krikščionies vardo priešai" (T. p. 104 p.). *Apskritai galima būtų priskaityti labai daug katalikų neatliktų uždavinių ir apleistų sričių. Yra tam, žinoma, ir moralinių priežasčių, bet bene pirmojoje vietoje eina katalikų intelektualinis nerangumas, kuris neleidžia jiems savo laiku pamatyti tikrovę katalikiškosios pasaulėžiūros šviesoje ir padaryti iš to praktinio pobūdžio išvadas.*

d. *Konservatyvinis katalikų palinkimas istorines lytis palaikyti nelygstamosiomis tiesos išraiškomis.* — Bet ne tik intelektualinis nerangumas neleidžia katalikams stovėti ideologinėje aukštumoje. Jie pasižymi ne tik sveiku konservatyvumu, kuris apsaugoja nuo nepateisinamų pavojingų eksperimentų, bet ir tuo perdėtu konservatizmu,

kuris verčia teikti nelygstamosios vertės įsigalėjusioms gyvenime lytims, iš savo esmės laikinėms ir praeinančioms. *Eidami dvasinės inercijos linkme, katalikai dažnai yra linkę dogmatizuoti ir tai, kas nieko bendro su dogmomis neturi.* Tokiu atveju konservatizmas padaro jiems blogą patarnavimą: jis stabdo pažangą, kompromituoja katalikiškąją pasaulėžiūrą ir ruošia jai visai neužsitarnautų smūgių.

L. Ollé-Laprune kaltina ignorancija katalikus, painiojančius Bažnyčią su vietinėmis ir laikinėmis lytimis, kuriomis apsivelka visuomenės, bandydamos realizuoti jos dvasią šitose lytyse. „Turime suprasti, sako jisai, kad joks amžius neapima viso christianizmo, realizuodamas jį savo būduose mąstyti, jausti, valioti ir veikti. Nei ketvirtasis šimtmetis, nei tryliktasis, nei septynioliktasis nebuvo perdėm krikščioniški (55 p.)... Jei žvelgiama į istoriją, matoma, kiek drabužių christianizmas yra jau sudėvėjęs nuo savo atsiradimo. Kai Romos imperija buvo tapusi (56 p.) krikščioniška, galima buvo manyti, kad Bažnyčia identifikuojama su imperija. Imperija vis dėlto išnyko, o Bažnyčia nenustojo gyvavusi ir ji tapo net gyvenimo pradas, kuris vadovavo, kartais regimai, kartais neregimai, evoliucijai, iš kur išriedėjo nauja civilizacija. Tryliktajame šimtmetyje jos veikalas rodėsi atbaigtu; naujas menas, nauja filosofija, literatūrinis sąjūdis, naujas politinis ir socialinis stovis, viskas, žodžiu tariant, buvo naujai atkurta ir visa tai tiek rodėsi susieta su christianizmu, kad niekas nebūtų galėjęs manyti, kad visa tai būtų galėję išnykti neišnykstant pačiam christianizmui... Kiekviena naujovė rodėsi pavojumi ir pražūtimi. Ir vis dėlto viduriniai amžiai yra praėję. Drabužiai buvo suplėšyti, ir kokiu skausmingu būdu ir kokių baisių sukrėtų aplinkybėse! Christianizmas ir toliau patvėrė. Septynioliktasis šimtmetis matė spinduliuojantį katalikiškąjį renesansą. Bet jis savo ruožtu turėjo savo įpėdinį, kuris buvo paruošęs (57 p.) naujų pakeitimų, ypatingai gilių" *(Les Sources de la paix intellectuelle,* 55—58 p.).

Šitos evoliucijos esmę L. Ollé-Laprune paaiškina šitokiu būdu: „Iš tikrųjų christianizmas ne gauna, bet duoda; jis neieško drabužių, kurie jam būtų reikalingi, bet teikia visuomenėms, kaip ir individams, principą, pagal kurį jos formuojasi; tikrai sakant, jis ne prisitaiko prie dalykų, bet juos sau priderina, juos gaivindamas ir juos transformuodamas. Tuo būdu jis nuolat kuria. Ir atėjus momentui, kai gyvenimas ima eiti kita linkme ir pasigenda naujų lyčių, senosios lytys, ką tik taip galingos, nebepatenkina gyvenimo reikalavimų: gyvybė yra iš jų pasitraukusi. Bet tuomet kas norėtų tame matyti patį christianizmą, pamiršdamas, kad jis suskanta iš naujo dirbti savo darbą; kas sustotų vietoje, prisirištų prie šešėlio be būties, garbintų stabą be dorybės" (T. p. 59 p.). Šiais visuotinės naujųjų lyčių lūžtvės laikais katalikams ypač pravartu suprasti šitas reikšmingas tiesas. Kiek būtų išvengta vingiavimo, nereikalingų kovų, energijos eikvojimo neproduktyviam spiriojimuisi ir kiek galėtų padidėti kūrybinės jų pastangos!

4. *Prideramas katalikų nusistatymas dabarties krizių atžvilgiu*

Iki šiolei yra paaiškėję trys dalykai: pirma, pasaulis kenčia nuo krizinių ideologijų; antra, katalikai pasituri pilnutine sintetine pasaulėžiūra, kuri galėtų neutralizuoti krizinių ideologijų nelemtą reikšmę, ir, trečia, katalikai dažnai per daug yra paskendę ideologiniame nerangume ir neįstengia parodyti nei pakankamos iniciatyvos nei pakankamo kūrybiškumo sprendžiant aktualiąsias gyvenimo problemas. Tokiose aplinkybėse labiau, negu pravartu, kalbėti apie ideologines katalikų pareigas.

a. *Pareiga pažinti visą tiesą ir ją visur nelygstamai palaikyti.* — Dažniausiai nelaimė yra ne tai, kad žmonės *visai* nemato tiesos, bet tai, kad jos nemato *visos* ir nėra linkę jos palaikyti visomis savo pajėgomis. Tai, kas buvo pasakyta apie katalikiškąją pasaulėžiūrą, įrodo, kad *katalikai turi pareigą pripažinti visą, arba integralinę tiesą ir ją objektyviai paliudyti savo nusistatymu, darbais, siekimais.* „Tikrai katalikiškas darbas, sako J. Maritain'as, yra visur palaikyti tiesą" (*Religion et culture*, 67 p.). *Nelygstamasis objektyvumas yra tikrai katalikiška dorybė, kad ir toli gražu ne visų katalikų praktikuojama.*

Kiek kartų katalikai galėtų nuraminti visuomeninės kovos aistras, jei su visu universaliu objektyvumu stengtųsi nušviesti aktualias gyvenimo problemas integralinio sintetizmo šviesoje! Kiek galima būtų išvengti nereikalingų blaškymųsi, ideologinio vingiavimo, mėtymosi iš vienos kraštutinybės į kitą! Katalikų ideologinė akcija itin svarbi būtų ideologinių krizių laikais, kai amžinų idėjų branduolys turėtų laiduoti pastovią, viena tiesia linija einančią pažangą. Tuo tarpu patys katalikai labai dažnai pasiduoda vienai iš dviejų kraštutinybių: arba sykiu su laiko švytuokle blaškosi tarp dienos naujienų arba, eidami konservatyvinės inercijos linkme, ideologiškai sustingsta drauge su atgyventomis gyvenimo lytimis.

b. *Pareiga atsipalaiduoti nuo ekskliuzyvinių savo vietos ir laiko prietarų.* — Katalikai yra savo laiko, savo vietos gyvenimo dalyviai. Jie yra organiškai įjungti į aplinkos gyvenimą. Bet šitame organiškajame jų susisiejime su aplinkiniu pasauliu dažnai glūdi ir stiprybės, ir silpnybės šaltinis. Per savo organiškąjį sąryšį su gyvenimu jie turėtų šitą gyvenimą veikti, jį lenkti katalikiškosios pasaulėžiūros kryptimi, jį christianizuoti savo principais, savo pavyzdžiu, savo idealais. Tuo tarpu katalikai pernelyg dažnai skendi savo rasės, savo tautybės, savo valstybės, savo klasės, savo luomo ar profesijos ekskliuzyviniuose interesuose, siaurose pažiūrose, prietaruose. Tada jie tampa nekritiškais savo laiko ir vietos gyvenimo dalyviais ir sustingusių gyvenimo lyčių palaikytojais. Ir rasė, ir tautybė, ir valstybė, ir klasė, ir luomas, ir profesija, ir kiti panašūs da-

lykai turi savo buvimo raciją ir savo prigimtines teises tinkamoje srityje. Bet visa tai turi būti imama organiškajame katalikiškosios pasaulėžiūros sąryšyje ir katalikiškojo universalumo šviesoje.

Iš čia plaukia antra ideologinė katalikų pareiga: *privalu atsipalaiduoti nuo bet kurio ekskliuzyvizmo, nuo bet kurios vienašališkos inercijos, nuo bet kurių prietarų, susijusių su laiko ar vietos aplinkybėmis.* Šita pareiga itin yra svarbi krizių laikais, kai nedera ekskliuzyviniu prisirišimu prie kokio nors vienašališkumo kliudyti racionaliam krizės išsisprendimui pagrįstos pažangos linkme.

c. *Reikalas daryti skirtumą tarp amžinų tiesų ir laikinių jų pasireiškimo lyčių žmogiškojoje visuomenėje.* — Atsipalaidavus nuo *ekskliuzyvinio nusistatymo ir siaurų pažiūrų, svarbu toliau turėti* aiškų žvilgsnį į racionalios, sintetinės ir nuolatai atsinaujinančios pažangos ypatybes. L. Ollé-Laprune kalba apie „aplinkybinius drabužius" *(vêtement de circonstance),* kuriais įvairiose aplinkybėse apsivelka krikščioniškosios civilizacijos substancija, o Maritain'as kalba apie itin didelį istorinių krizių momentais pavojų vienaprasmiškai suprasti amžinuosius principus. „Norėdami paneigti ar ginti pastovius, bet analoginius žmogiškosios tvarkos principus, sako jisai, mes esame savaime linkę juos jungti su tam tikra faktiškąja tvarka, kuri yra nykstama, arba nyksta, arba net kartais yra jau seniai išnykusi" *(Du régime temporel et de la liberté.* 128 p.). Tokiu atveju, to paties autoriaus teigimu, svarbu pakilti savo mintimi viršum gyvenamojo laiko, kad galima būtų į jį vėl nusileisti ir sykiu prideramai respektuoti ir tai, kas amžina, ir tai, kas kintama. *Katalikams nevalia pamesti iš akių amžinojo prado laiko naudai, nei prarasti realaus laikinių dalykų pajautimo amžinybės naudai; jiems privalu sugebėti skirti amžinąsias tiesas nuo jų laikinių pasireiškimo lyčių ir šiaipjau nuo dalykų, neturinčių principinės reikšmės.*

Pagal tai, kaip katalikai nusistato šituo klausimu, galima skirti vadinamuosius dešinės, kairės ir centro katalikus. Dešinės katalikai, pasižymį konservatyviniu pobūdžiu, yra linkę dogmatizuoti susidariusias gyvenimo lytis. Prie kiekvienos naujos pažangos jie prieina su atsargumu, kuris charakterizuoja naujos dogmos paskelbimą, o į kiekvieną senos gyvenimo lyties pakeitimą yra linkę žiūrėti, kaipo į heretinį užsimojimą. Bet jie pamiršta, kad katalikiškoji pasaulėžiūra toli gražu nėra viena tik dogmatika; kad krikščioniškoji civilizacija gali reikštis įvairiomis lytimis ir kad sustingimas išgyventose lytyse yra didžiausias pavojus katolicizmui. Jei katalikai nesugeba vaidinti aktualios rolės visose gyvenimo aplinkybėse, faktiškai jie išsibraukia iš gyvenimo ir sykiu kompromituoja katolicizmą, už kurį jie taip nesąmoningai kovoja.

Kairės katalikai, pasižymį nepastoviu pobūdžiu, per daug yra linkę at-

sižvelgti į laiko reikalavimus ir įsikinkyti į naujas gyvenimo lytis be reikiamo kritiškumo ir atsargumo. Tai kita kraštutinybė, kuri gali būti lygiai kenksminga katolicizmui, kaip ir pirmoji, kai ji kompromituoja katolicizmo universalumą jo per dideliu pajungimu laiko reikalams ir vienašališkiems šūkiams. Daugiausia davinių išvengti vienašališkumo turi tie katalikai, kuriuos, pagal jų temperamentą, galima būtų pavadinti centro katalikais. Tačiau tokiu atveju būtų klaidinga suprasti centrą mechaniškai parinkto vidurio prasme. Centrinis nusistatymas yra nusistatymas į sintetinę pažangą, organiškai jungiančią amžinuosius principus su laiko reikalavimais, teigiamąsias tradicijas — su nuolatai gyva pažangos iniciatyva. Kiek galėtų laimėti katalikai ir sykiu su jais katolicizmas, jei jie iš tikro būtų visada šitaip suprantamo centro žmonės!

d. *Reikalas integruoti vienašališkas moderniąsias (revoliucijos ir kontrrevoliucijos) idėjas katalikiškojoje sintezėje ir apsaugoti tuo būdu laimėtas ir apvalytas dvasines vertybes nuo išsigimimo kriziniame išsivystyme.* — Pagaliau, prie katalikų svarbiųjų ideologinių pareigų priklauso moderniųjų idėjų integravimas katalikiškojoje sintezėje. Ką tai reiškia, gerai nusako jau nekartą minėtasis L. Ollé-Laprune, kalbėdamas apie Katalikų Bažnyčią. „Tai, sako jisai, ką Bažnyčia atmeta moderniojoje idėjoje, yra tai, kas ją perdeda, arba padaro ją klaidingą, arba šiaipjau ją tuo ar kitu būdu gadina. Atvirkščiai, tai, kas yra idėjoje tikro, ką ji turi savyje gero, teisingo, vaisingo, Bažnyčia prisiima, arba, tikriau pasakius, Bažnyčia žymiai anksčiau prieš šitą moderninį prasiveržimą buvo turėjusi savyje sėklos pavidalu" (O. c. 72—73 p.). Tai, ką čia sakoma apie Katalikų Bažnyčią, dar didesniame laipsnyje tinka pasakyti apie katalikiškąją pasaulė žiūrą, nes ši pastaroji, turėdama savo branduoliu dogminę Bažnyčios doktriną, savo periferinėje sintezėje gali anksčiau ir greičiau reaguoti į aktualiąsias laiko problemas.

Šita prasme reikšmingas yra šis Maritain'o teigimas, padarytas ryšium su tuo, ko katalikai galėtų pasimokyti iš *Gandhi:* „Esminis krikščioniškojo dinamizmo dėsnis yra savintis, apvalant, tai, kas yra pasakyta tiesos bet kuriame žmonių gyvenamame kampelyje" *(Du régime etc.* 197 p.). Jei su panašiu nusistatymu imtume anksčiau nusakytuosius krizinio išsivystymo tarpsnius įvairiose gyvenimo srityse, tai kiekviename iš jų galėtume rasti tiesos dalelę, kurią galima būtų įglausti į plačiąją ir visuotinę katalikiškosios pasaulėžiūros sintezę. Šituo atžvilgiu nei revoliucinis nei kontrrevoliucinis tarpsnis nesudaro išimties. *Joseph Serre* pasakytų, kad katalikiškajai pasaulėžiūrai priklauso *„visos"* idėjos, suprantant jas teigiamąja prasme ir ryšium su visomis kitomis teigiamosiomis idėjomis. (Plg.: *„Juo plačiau, juo prie tiesos arčiau.* Kaunas 1934, 7 p.).

Sykiu yra labai charakteringa tai, kad moderniųjų idėjų integravimas į katalikiškąją sintezę drauge yra amžiams apsaugojimas to, kas jose yra teigiamo ir vaisingo. „Mums privalu, sako Maritain'as, gelbėti tas vertybes ir tiesas, kurios yra mūsų amžiaus išsyk ir laimėtos ir sukompromituotos, gelbėti kaip tik tuo laiku, kai klaidos, kurios jas yra graužusios, yra pastačiusios jas į pražūties pavojų" *(L'Idéal historique d'une nuovelle chrétienté.* La Vie Intellectuelle, T. XXXIII, 192 p.). *Ir labiausiai stebėtina yra čia tai, kad katalikiškoji pasaulėžiūra dažnai ima ginti apvalytas nuo pagoniškų apaugų idėjas, kurios buvo iškeltos kovoje su katolicizmu, kaipo jį griaujančios.* Liberalizmas, demokratizmas ir socializmas nemaža iškėlė idėjų, nukreiptų prieš Katalikų Bažnyčią ir turėjusių griauti krikščioniškąją civilizaciją. Dabar, kai šitos idėjos savo kriziniame išsivystyme privedė prie priešingų rezultatų, kuriuose susidarė paneigianti jas santvarka, katalikiškoji pasaulėžiūra ir sykiu katalikai uoliausiai gina tai, kas šitose idėjose yra teisingo. Pakanka imti pavyzdžiu, kad ir asmens laisvę. Katalikiškoji pasaulėžiūra gina šitą idėją kitokioje ideologinėje perspektyvoje ir kitokioje organiškojoje visumoje, kaip kad tai darė suminėtieji vienašališkieji sąjūdžiai, bet faktas yra tai, kad ne šitie sąjūdžiai, bet katalikiškoji ideologija amžiams apsaugoja laimėtą ir sykiu sukompromituotą idėją, nes šitos idėjos branduolys visados buvo gyvas christianizme.

Nusakytasis moderniųjų idėjų integravimas katalikiškojoje sintezėje yra iš tikro katalikiškiausias būdas reaguoti į laiko dvasią. Tai, ką čia galima būtų apgailestauti, yra tasai sistemingas pavėlavimas, kuriuo katalikai beveik visada nusideda. Psichologiškai tai galima aiškinti katalikų palinkimu į konservatyvinį ir atsargų veikimo būdą. Bet išaiškinimas nėra dar pateisinimas. Nejaugi tam, kad katalikai galėtų integruoti į savo sintezę kurią vaisingą idėją, neišvengiamas yra krizinis jos išsivystymas iki jos išsigimimo į savo priešginybę, kad tik tada katalikai galėtų pasinaudoti pamokymu *a contrario?* Rodos, būtų ir katalikams ir visam pasauliui naudingiau, kad katalikai reikštų daugiau kūrybinės iniciatyvos ir darytų naujų periferinių sintezių savo pasaulėžiūroje anksčiau, negu krizinės ideologijos priveda pasaulį prie katastrofos. Juk už šitas katastrofas neša atsakomybę ir katalikai jau vien dėl savo apsileidimo. Tai tam tikrame laipsnyje katalikų *peccata per omissionem.* Atsipalaidavimas nuo ideologinės inercijos, drąsesnė kūrybinė iniciatyva ir sintetinis universalumas galėtų radikaliai pakeisti katalikų vaidmenį pasaulyje ir šitam vaidmeniui suteikti didelį reikšmingumą.

Katalikiškosios pasaulėžiūros aktualizavimo problema

Kokia gali būti praktinė išvada iš visų padarytų anksčiau konstatavimų? — Matome iš vienos pusės paskendusį intelektualinėje ir moralinėje anarchijoje modernųjį pasaulį, atkritusį nuo christianizmo tiesos; iš kitos pusės — katalikiškosios pasaulėžiūros lobyną, kuriame galima rasti visa, kas yra reikalinga pasauliui išgelbėti iš ideologinės anarchijos. Bet tie, kurie yra šito lobyno valdytojai ir laikytojai, toli gražu nevisados įstengia šitą kapitalą eksploatuoti ir dauginti su nauda visai žmonijai. Jie dažnai arba per mažai vertina šitą lobyną ideologiniu atžvilgiu ir nebrangina jo, kaipo priemonės naujiems laimėjimams, arba sustingsta šykštuoliškajame savo lobyno saugojime, taip pat nemokėdami jo tinkamai panaudoti. Ir vienu ir antru atveju jie prideramai neeina apaštalavimo misijos, jiems Išganytojo uždėtos.

Iki naujųjų amžių jie ėjo šitos misijos pareigas, per daug pasitikėdami išviršinėmis priemonėmis. Kaip tik todėl susidariusi viduriniais amžiais krikščioniškoji civilizacija suprovokavo antropocentrinio humanizmo reakciją. Dabar, kai pasaulio subarbarėjimas yra pasiekęs pasibaisėtino laipsnio, kyla pasaulio rechristianizacijos problema. Šitam tikslui senos išviršinės priemonės, kuriomis naudojosi vidurinių amžių krikščioniškoji civilizacija, yra nepriimtinos jau tik todėl, kad jos yra istorijos galutinai pasmerktos, nekalbant jau apie jų principinį ydingumą.

J. Maritain'as visai teisingai teigia, kad *krikščioniški tikslai tik tada tegali būti pasiekti, jei yra veikiama prideramu krikščionims būdu.* Todėl jis kalba apie *„priemonių švarinimą"*. Viena iš tokių tikrai krikščioniškų priemonių pasauliui rechristianizuoti yra katalikiškoji akcija, Šv. Tėvo Pijaus XI aptarta, kaipo „katalikų psauliečių dalyvavimas hierarchiniame apaštalavime" *(Katalikų Akcija.* Liet. Kat. Veikimo Centro leidinys. Kaunas 1933, 7 p.). Šis pasaulinio masto katalikiškasis sąjūdis, puikiai atitinkąs dinaminę laiko dvasią ir nukreiptas prieš visas moderniojo pasaulio žaizdas, galėtų pakeisti pasaulio veidą, jei katalikai tikrai atsidėtų jam su reikiamu uolumu. Deja, tokio uolumo katalikai iki šiolei dar nėra parodę, ypač pas mus Lietuvoje. Šiam reikalui katalikams dar gerokai trūksta dinaminio aktyvumo, ideologinio susipratimo ir kūrybinio nusistatymo.

Kad katalikiškoji akcija galėtų atsistoti tinkamoje aukštumoje, reikalinga laimėti visą eilę sąlygų ir pirmoje eilėje — aktualizuoti katalikiškąją pasaulėžiūrą katalikų visuomenės sąmonėje ir gyvenime. Tam reikia, būtent: pirma, sudaryti intelektualinių darbininkų elitą, kuris sugebėtų kiekvienu laiku išplėsti katalikiškąją sintezę į aktualias momento problemas; antra, šitą sintezę išugdyti aktyviojoje katalikiškosios visuomenės sąmo-

nėje; trečia, šitą sąmonę padaryti spinduliuojančią laisvo apaštalavimo priemonėmis į visą pasaulį, kad šis galėtų laimėti taiką, rimtį ir tvarką. Kaip to pasiekti, — štai nauja problema, kurią turėtų išspręsti katalikiškoji pedagogika, kiek ji susirūpintų žmonių paruošimu katalikiškajai akcijai.

7449

10 €